

ARAPÇA ASLINDAN YAPILAN İLK İNGİLİZCE KUR'ÂN TERCÜMESİ: GEORGE SALE'İN THE KORAN'I

The First Qur'ân Translation from Arabic to English: The Koran by George Sale

ERSİN KABAKCI

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit
Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı, Çorum,
Türkiye

Asst. Prof., Hitit University,
Faculty of Theology,
Department of Tafsir, Çorum,
Turkey

ersinkabakci@hitit.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-0913-8087>

NECMETTİN SALİH EKİZ

Arş. Gör., Düzce Üniversitesi, İlahiyat
Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Düzce,
Türkiye

Res. Asst., Düzce University, Faculty
of Theology, Department of Tafsir,
Düzce, Turkey

necmettinsalihekiz@duzce.edu.tr

tr

<https://orcid.org/0000-0003-3123-4371>

FEYZA ÇELİK

Arş. Gör., Kilis 7 Aralık
Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Tefsir Anabilim Dalı, Kilis,
Türkiye

Res. Asst., Kilis 7 Aralık
University, Faculty of Theology,
Department of Tafsir, Kilis,
Turkey

feyza.celik@kilis.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-3398-9199>

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 14 Ağustos 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 8 Kasım 2022

Yayın Tarihi/Published: 30 Aralık 2022

ATIF/CITE AS:

Kabakcı, Ersin vd. "Arapça Aslından Yapılan İlk İngilizce Kur'ân Tercümesi: George Sale'in *The Koran*'ı", *Hitit İlahiyat Dergisi*, (Aralık/December 2022) 21/2, 1161-1192. <https://doi.org/10.14395/hid.1161799>.

Değerlendirme: Bu makalenin ön incelemesi iki iç hakem (editörler - yayın kurulu üyeleri) içerik incelemesi ise iki dış hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak (turnitin) intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim: ilafdergi@hitit.edu.tr <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>
Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Review: Single anonymized - Two Internal (Editorial board members) and Double anonymized - Two External Double-blind Peer Review

Ethical Statement It is declared that scientific and ethical principles have been followed while conducting and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Complaints: ilafdergi@hitit.edu.tr - <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hid>

Conflicts of Interest The author(s) has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author(s) acknowledge that they received no external funding to support this research.

Copyright & License Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The First Qur'ān Translation from Arabic to English :*The Koran* by George Sale

Abstract

This article analyzes the work of British orientalist George Sale, *The Koran*, which is known as the first Qur'ān translation from its Arabic original to English. The assumption of the study is that the English translations of the Qur'ān, the main source of Islam, will provide important data on the perception of Islam and the Qur'ān in the period in which it emerged, and that this literature has the potential to influence the following period. From this point of view, considering the need of a chronological reading, it is aimed to examine *The Koran* with its 187-page introduction. In addition to the chronological priority of Sale's translation, the data that it influenced the subsequent literature stood out as the issues that reveal the importance of this article. Thus, it has emerged as a justified thesis that works that are likely to have an impact on orientalist research on Islam and the Qur'ān, which were carried out on a more academic basis in the later periods, deserve to be scrutinized. In this background, first, we will touch on the limited information available about Sale's life and the extensive literature that he refers to in his translation. Many references are made in the translation in Latin, Arabic, English and French. Besides, we have found out that not all of the mentioned sources are at Sale's disposal, and that these sources were given along with the Latin translation written by Ludovico Marracci. To a great extent, Sale adheres to the literal translation and gives additional explanations to the verses in italics in order to distinguish them from the original text. However, it is seen that he occasionally fails to do so. The work has a "translation-commentary" format with detailed footnotes on each page. In addition, the references to the Bible and some mythological narratives in the elucidation of the verses show that Sale also makes intertextual explanations. The introduction part of the work does not give any information about the method followed in the translation of the Qur'ān. Instead, it includes the religious, socio-cultural, and economic situation of the Arabs of the Jāhiliyya period, the developments that emerged with the advent of Islam, the pillars of faith (īmān) and Islām, the lexical meaning of the Qur'ān, its general characteristics, literary structure, its collection (jam') and istinsākh. In this regard, we can say that the introduction comprises of more than a content just written for the translation of the Qur'ān. Focusing on his considerations about the Qur'ān in the introduction part, we can highlight Sale's claim, i.e., that the Qur'ān was influenced by Judaism in terms of various topics from its structural features to rituals. In this context, one of the important findings of the article is that the claims of Qur'ān's Jewish origin made in the introduction part are hardly reflected in the translation and its footnotes. For example, in the footnotes given for the verses on several matters such as wuḍū', tayammum, and al-ḥurūf al-muqatta'a, there is not even a brief reference to such kind of claims except referring to the relevant section in the introduction part. On

the other hand, in the explanation of verses, Sale shares the information available in tafsirs such as Bayḍāwī, Jalālayn, and Kashshāf, almost without any comment. Sale adopts the same attitude even in the explanation of the verses related to Trinity and the Gharānīḳ event. It is understood that both in the italicized explanations in the translation part and in the references he gave to Bayḍāwī in the footnotes, the translator used the Bayḍāwī tafsir that he had. The fact that Sale's references to other tafsirs which he did not have while making the translation coincide with the citations in Marracci's work emerges as an important finding showing the Marracci effect in Sale. Despite all, it would be unfair to reduce Sale's work to the English translation of Marracci's, which was written for the purpose of "refutation of the Qur'an". For, unlike Marracci, who adds a "refutation" to every sura, Sale attempts at a scholarly style not only in the translated text but also in the footnotes. In this context, it seems there are two different Sale, one in the *Preliminary Discourse* and the other in the translation part: The orientalist Sale versus the translator Sale. As the first endeavor of a study on the historical significance of the English Qur'an translations, this article argues that the impact of Sale's translation is a significant subject in the orientalist literature that deserves to be investigated. We anticipate that the subsequent studies on the translation literature will provide more extensive knowledge about the place of the Qur'an translations in the Western perceptions of the Qur'an.

Keywords: Tafsir, Western Qur'anic Studies, English Qur'an Translations, George Sale, *The Koran*.

Arapça Aslından Yapılan İlk İngilizce Kur'ân Tercümesi: George Sale'in *The Koran*'ı

Öz

Bu makalede Arapça aslından İngilizceye yapılan ilk Kur'ân tercümesi olarak literatüre geçen İngiliz oryantalist George Sale'in *The Koran* adlı çalışması analiz edilmektedir. Çalışmanın varsayımı, İslam'ın temel kaynağı Kur'ân'ın İngilizce tercümelerinin, ortaya çıktığı dönemin İslam ve Kur'ân algısına ilişkin önemli veriler sunacağı gibi bu literatürün müteakip dönemi de etkileme potansiyeline sahip olduğudur. Buradan hareketle, kronolojik bir okumanın gerekliliği de düşünülerek, içerdiği 187 sayfalık geniş mukaddimesi ile birlikte *The Koran*'ın tetkik edilmesi amaçlanmıştır. Sale'in tercümesinin kronolojik önceliğe sahip olmasının yanı sıra müteakip literatürü de etkilediği yönündeki veriler, bu makalenin önemini ortaya koyan hususlar olarak öne çıkmıştır. Böylece sonraki dönemlerde daha akademik bir zeminde gerçekleştirilen İslam'a ve Kur'ân'a yönelik oryantalist araştırmalara etki etmesi muhtemel eserlerin mercek altına alınmayı hak ettiği, haklı bir tez olarak ortaya çıkmıştır. Bu arka planda öncelikle Sale'in hayatına dair sınırlı bilgiler ve tercümesinde atıf yaptığı geniş literatür paylaşılmaktadır. Tercümede Latince, Arapça, İngilizce ve Fransızca çok sayıda kaynağa referans verilmektedir. Buna rağmen söz konusu kaynakların tamamının Sale'in elinde bulunmadığı, onun bu noktada özellikle Ludovico Marracci tarafından kaleme alınan Latince tercümeden yararlandığı yönündeki tespitler ele alınmaktadır. Sale tercümede literal çeviriye büyük oranda bağlı kalmakta ve ayetlere yaptığı ilâve izahları metnin aslından ayırmak amacıyla italik olarak vermektedir. Ancak onun ilave izahları italik olarak verme hassasiyetini zaman zaman koruyamadığı fark edilmektedir. Tercümenin, her sayfasında yer alan detaylı dipnotlarıyla bir "meal-tefsir" özelliğine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca ayetlerin izahında gerek Kitâb-ı Mukaddes'e gerekse bazı mitolojik anlatılara yapılan atıflar, Sale'in bazen metinlerarası bir perspektifle izahlar yaptığını göstermektedir. Eserin mukaddime kısmı, Kur'ân tercümesinde izlenilen metoda ilişkin bir bilgi vermemektedir. Cahiliye dönemi Araplarının dinî, sosyokültürel ve ekonomik durumları, İslam'ın gelmesiyle birlikte ortaya çıkan gelişmeler, imanın ve İslam'ın şartları, Kur'ân'ın kelime anlamı, genel özellikleri, edebî yapısı, cem'i ve istinsahı gibi pek çok konuya ayrıntılı olarak değinilmektedir. Bu itibarla mukaddimenin Kur'ân tercümesine yazılan bir içerikten daha fazlasını ifade ettiği gözlenmektedir. Mukaddimede Kur'ân özelinde yapılan değerlendirmelere bakıldığında, Kur'ân'ın yapısal özelliklerinden ritüellere kadar pek çok konuda Yahudilikten etkilendiği tezi ortaya atılmaktadır. Bu bağlamda makalenin önemli bulgularından birisi de mukaddimede ortaya atılan Yahudi köken iddialarının tercüme ve dipnotlara hemen hiç yansımaması olarak ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi abdest, teyemmüm, hurûf-ı mukatta'a gibi pek çok konuya ilişkin ayetlerin dipnotlarında mukaddime kısmında değinilen Yahudi köken iddialarına dair hemen hiçbir veri yer almamakta yalnızca

mukaddimedeki ilgili bölüme atıfla yetinilmektedir. Diğer yandan Sale pek çok yerde *Envâru't-Tenzîl*, *Celâleyn*, *Keşşâf* gibi tefsirlerdeki izahları neredeyse motamot vermektedir. Sale'in teslis ve Garânîk olayıyla ilişkilendirilen ayetlerin izahında bile aynı tutumu sergilediği açıkça görülmektedir. Gerek tercüme kısmında yer alan italik izahlarda gerekse dipnotlarda Beydâvî'ye verdiği referanslarda mütercim'in elinde bulunan Beydâvî tefsirini kullandığı anlaşılmaktadır. Elinde bulunmayan diğer tefsirlere yönelik atıflarının ise içerik olarak Marracci'nin tercümesindeki atıflarla örtüşmesi, Sale'in tercümesindeki Marracci etkisini gösteren önemli bir bulgu olarak ortaya çıkmaktadır. Yine de Sale'in tercümesini Marracci'nin "Kur'an'a reddiye" amacıyla kaleme aldığı Latince tercümesinin İngilizceye çevirisi mesabesine indirgemenin doğru olmadığını ifade etmeliyiz. Zira her sureye müstakil bir reddiye kısmı ekleyen Marracci'nin aksine Sale'in gerek tercümede gerekse dipnotlarda ilmî bir içerik ve üslup gözetme gayreti içinde olduğu açıkça görülmektedir. Bu bağlamda tercümenin mukaddimesi ile tercüme kısmı arasında iki farklı Sale ortaya çıkmaktadır: Oryantalist Sale ve mütercim Sale. Neticede İngilizce Kur'an tercümelerinin tarihî serencamına dair bir incelemenin ilk inisiyatifini ifade eden bu makale, Sale'in tercümesinin müteakip tercümelere ya da daha genel anlamda oryantalist literatüre etkisinin de araştırılmayı hak eden bir konu olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda tercüme literatürüne ilişkin yapılacak müteakip çalışmaların Batı'nın Kur'an algısında Kur'an tercümelerinin yerine dair daha kapsamlı veriler sunacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Batılı Kur'an Araştırmaları, İngilizce Kur'an Çevirileri, George Sale, *The Koran*.

Giriş

Bu çalışma, İngilizce Kur'ân tercümelerinin tarihine ilişkin yürütülmekte olan kapsamlı bir incelemenin ilk adımıdır. İlgili literatürün tarihî arka planına göz atıldığında, Arapça aslından İngilizceye yapılan ilk tercüme olarak karşımıza İngiliz oryantalist George Sale'in (ö. 1736) kaleme aldığı *The Koran: Commonly Called the Alcoran of Mohammed* (1734) çıkmaktadır. Müteakip döneme bakıldığında 1861'de J. M. Rodwell (ö. 1900), 1880'de E. H. Palmer (ö. 1882), 1937'de Richard Bell (ö. 1952) ve 1955'te A. J. Arberry'nin (ö. 1969) tercümelerinin gayrimüslimlerce yapılan İngilizce tercüme arasında öne çıktığı görülmektedir. Günümüzde 100'ü aşkın İngilizce Kur'ân tercümesine bakıldığında 20. yüzyıldan itibaren çalışmaların kahir ekseriyetinin Müslümanlar tarafından yapıldığı dikkat çekmektedir.

Bu makalede Sale'in Kur'ân tercümesi, *Preliminary Discourse*¹ adını verdiği geniş mukaddime kısmıyla birlikte tahlil edilecektir. Makalenin amacı, hem mukaddimenin içeriğinden hareketle dönemin İslam ve Kur'ân algısına hem de tercümenin yöntemine, kaynaklarına ve niteliğine ilişkin tespitler yapmaktır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkçe literatürde Sale'in tercümesi üzerine yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. İngilizce literatürde ise sınırlı sayıda kaynakla karşılaştığımızı belirtmeliyiz. W. G. Shellabear'ın (ö. 1948) "Is Sale's Koran Reliable?"² (1931), Alexander Bevilacqua'nın "The Qur'ân Translations of Marracci and Sale"³ (2013) ve Ziad Elmarsafy'nin *The Enlightenment Qur'ân* adlı çalışmasının *Sale, Marracci and the Representation of Islam* adlı bölümü Sale'in Kur'ân tercümesini konu edinen çalışmalar arasındadır. Shellabear'ın makalesi, Sale'in tercümesinin büyük oranda Ludovico Marracci'nin (ö. 1700) 1698'de yayımlanan Latince Kur'ân tercümesi *Refutatio Alcorani*'den⁴ istifade edilerek oluşturulduğu iddialarına dair bir analiz yapmaktadır.⁵ Makale, özellikle Hintli araştırmacı H. G. Sarwar tarafından Sale tercümesinde çok sayıda kasıtlı tahrif bulunduğu iddialarını mercek altına almakta, bu iddiaların önemli bir kısmının temelsiz olduğu sonucuna varmaktadır.⁶ Bevilacqua'nın makalesi de Marracci ve Sale

¹ Makale boyunca Sale'in Kur'ân tercümesine yazdığı ve *Preliminary Discourse* adını verdiği mukaddime kısmı, PD olarak kısaltılacaktır.

² W.G. Shellabear, "Is Sale's Koran Reliable?", *The Muslim World* 21/2 (1931), 126-142.

³ Alexander Bevilacqua, "The Qur'ân Translations of Marracci and Sale", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 76 (2013), 93-130.

⁴ Bu tercümenin tanıtıldığı ve Bakara suresinin ilk yüz ayetinin Türkçeye çevrildiği bir çalışma için bk. Naif Yaşar, "Ludovico Marraccio Lucenci ve Alcorani Textus Universus Arabicè et Latine Adlı Kur'an Tercümesi Üzerine", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2018), 250-265.

⁵ Shellabear, "Is Sale's Koran Reliable?", 126.

⁶ Shellabear, "Is Sale's Koran Reliable?", 142. Shellabear'ın bu çalışması, Sale tercümesinin *Refutatio Alcorani* adlı Latince tercümeden kayda değer miktarda alıntı yaptığı iddialarını

tercümelerinin benzerliği meselesine odaklanmakta, iki tercüme arasında özellikle yararlanılan kaynaklar konusundaki benzerliğin dikkat çekici olduğuna değinmekte, buna dair örnekler vermektedir.⁷ Elmarsafy ise Marracci ve Sale'in tercüme çalışması yapmalarının arka planına ilişkin mukayeseli bir okuma yapmaktadır. O, Marracci'nin İslam'ı "öteki" olarak görüp onunla savaşı öne çıkarırken Sale'in İslam'ı tanıma ve ondan öğrenmeyi esas alan bir perspektifi benimsediğini ve doğrusunun ikincisi olduğunu savunmaktadır. Yazar, Âl-i İmrân 3/7. âyette geçen 'muhkem' ve 'müteşâbih' kelimelerinin Sale ve Marracci tarafından ele alınış biçimine ilişkin de detaylı tespitler yapmaktadır.⁸ Adı geçen çalışmalara ilâveten Arapça literatürde Hâşim el-Arabî tarafından kaleme alınan *Maḳāle fi'l-İslâm*'da *PD*'nin kaynakları tahkik edilerek Arapçaya tercüme edilmiştir.⁹ Görüldüğü üzere George Sale üzerine yapılan çalışmalarda daha ziyade onun Kur'ân tercümesinin Marracci'nin tercümesiyle ilişkisine odaklanılmış, mütercimim mukaddimesinde İslam ve Kur'ân'a yaklaşımı, tercüme metinde benimsediği yöntem, müracaat ettiği kaynaklar, tercüme metin ve dipnotların analizine ilişkin bütüncül bir çalışma yapılmamıştır.

Batılı Kur'ân araştırmalarına yönelik incelemelerde Kur'ân tercümelerinin dünyasının göz ardı edildiği¹⁰ tespitinden hareket eden bu makale, İngilizce Kur'ân tercüme özetinde yapılacak derinlikli incelemelerin tarihsel süreçte İslâm ve Kur'ân'a yönelik ortaya çıkan oryantalist yaklaşımlara dair nitelikli veriler sunacağı hipotezinden yola çıkmaktadır. Dolayısıyla Batı'da ortaya çıkan farklı Kur'ân telakkilerinin İslam'ın en temel kaynağı olması hasebiyle Kur'ân tercümelerine belli ölçülerde yansıdığı, diğer yandan tercüme literatürünün de Batının Kur'ân algısına tesir ettiği varsayımı temelinde bir inceleme amaçlanmaktadır.

Söz konusu arka planda İngilizce Kur'ân tercümelerine dair literatürde kronolojik önceliğe sahip olan Sale'in *The Koran*'ının Fransızca, Rusça gibi farklı dillere çevrilmesi ve kendinden sonra yapılan tercümeleri etkilediği

barındırması bakımından önemlidir. Her iki tercümenin İngilizcenin yanı sıra Latinceye de vukufiyeti olan araştırmacılarca mukayeseli analiz edilmesi, bu kapsamda daha nitelikli sonuçlar alınması bakımından önemli görünmektedir.

⁷ Bevilacqua, "The Qur'ân Translations of Marracci and Sale", 103.

⁸ Ziad Elmarsafy, *The Enlightenment Qur'ân* (London: Oneworld Publications, 2009), 46-56.

⁹ Hâşim el-Arabî, *Maḳāle fi'l-İslâm* (Kahire: The Nile Mission Press, 1913).

¹⁰ Hüseyin Yaşar, Avrupa'da yapılan Kur'ân tercümeleri hakkında bir çalışma kaleme almış, tercümelerin tarihi hakkında bilgiler vermiştir. Almanca, Fransızca ve İngilizce tercümeler hakkında da bilgilerin yer aldığı çalışmada yalnızca öne çıkan eserlere yer verilmiş olup bunlar hakkında kısa ve öznlü notlar yer almaktadır. (Hüseyin Yaşar, *Avrupa ve Kur'ân: Avrupa'da Kur'ân Araştırmaları ve Çevirileri Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019).

yönündeki tespitler¹¹ eserin önemini ve alana etkisini ortaya koyan hususlar olarak vurgulanmalıdır. Nitekim *The Koran*, 18. asırda ilk baskıya ilâveten dört, 19. asırda ise toplamda altmış aşkın baskı yapmış olup İngilizce Kur'ân tercümeleleri literatüründeki varlığını bugüne kadar sürdürmüştür. Keza müteakip dönemde Sale'in bu çalışmasına dayanan Almanca ve Rusça Kur'ân tercümelerinin ortaya çıkması da *The Koran*'ın etkisini gösteren ilâve karinelere bazıları olarak zikredilebilir.¹²

1. George Sale'in Hayatı ve Eserleri

Kaynaklara göre 17. yüzyılın sonlarında İngiltere'nin güneydoğusundaki Kent'te doğan Sale,¹³ Canterbury'deki King's School'da eğitim gördü. Hukuk eğitiminin ardından bir süre avukatlık yaptı. Bir misyoner kuruluş olan Society for the Promoting Christian Knowledge'a (SPCK)¹⁴ bağlı Inner Temple adlı enstitüye girdi. İlk Arapça öğrenimini, Zebur ve İncil'in Arapça tercümesi için görevlendirilen papaz Süleyman es-Sâdî'den (Salamo Negri) aldı. Ayrıca İngiltere kralının mütercimi Suriyeli Hristiyan Dadichi ile de Arapça'nın lehçeleri üzerine incelemelerde bulundu.¹⁵ Sale, 1726-1734 yılları arasında SPCK'nın hazırladığı İncil'in Arapça'ya tercümesi projesine katıldı ve burada hukuk işlerini yürüttü. Bu arada Kur'ân'ın İngilizce tercümesine yönelik çalışmalarına devam etti. Kendisine Arapça, Farsça ve Türkçe yazmalardan oluşan bir kütüphane de kuran Sale, 1736'da Londra'da öldü. Kitapları, rahip Thomas Hunt tarafından Radcliffe Kütüphanesi adına satın alındı. Sonrasında bu kitaplar Oxford Üniversitesi'ndeki Bodleian Kütüphanesi'ne taşındı.¹⁶

Davenport,¹⁷ Sale'in Kur'ân tercümesine övgüler düzen Voltaire'in onun Arabistan'da 25 yıl geçirdiğini ve bu sayede Arap dili ve adetleri hakkında derinlikli bilgiye sahip olduğunu ileri sürdüğünü ifade etmektedir. Ancak ona

¹¹ Shellabear, "Is Sale's Koran Reliable?", 126; Bevilacqua, "The Qur'ân Translations of Marracci and Sale", 93.

¹² Hartmut Bobzin, "Translations of the Qur'ân", *Encyclopaedia of the Qur'ân*, ed. Jane Dammen McAuliffe (Leiden: Brill, 2006), 5/348.

¹³ George Sale, *The Koran: Commonly Called the Alcoran of Mohammed* (London: C. Ackers in St. John's Street, 1734), x. Sale'in Kur'ân tercümesinin 1863 baskısının girişinde onun hayatı hakkında bilgiler veren R. A. Davenport (ö. 1852), bu konu hakkında muasırlarından çok az bilgi aktardığını ifade eder. (George Sale, *The Koran: Commonly Called the Alcoran of Mohammed*, (London: William Tegg, 1863), x.

¹⁴ 1698 yılında Thomas Bray tarafından Hristiyan inancını başta İngiltere olmak üzere tüm dünyaya yaymak amacıyla kurulan ve 300 yıldan fazla bir süre faaliyetlerini sürdüren misyoner kuruluştur.

¹⁵ Abdülhamit Birışık, "George Sale", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2009), 36/24.

¹⁶ Birışık, "George Sale", 36/24.

¹⁷ *DİA*'daki Sale maddesinde bu isim Davenant şeklinde yazılmıştır. 1863 baskısındaki Sale'in hayatı başlığının sonuna bakıldığında ise "Davenport" şeklinde yazılmış olduğu görülecektir.

göre bu bilgi doğru değildir. Çünkü Sale'in hukukçu olduğu ve kariyerinin sonuna kadar olmasa da uzun yıllar bu meslekte kaldığı neredeyse kesindir. Onun hem antik hem de modern Doğu dilleri çalışmalarına kendini verebilmek için mesleğinden istifa ettiği söylenir. Davenport'a göre, okuyucuya hitap ettiği "To the Reader" kısmında tercümenin yayımlanmasının gecikmesinden ötürü özür dileyişi ve sadece boş vakitlerinde tercüme vakit ayırabildiği gibi vurguları bile Voltaire'in iddiasını geçersiz kılmak için yeterlidir.¹⁸

Sale'in bilinen müstakil tek ve en önemli eseri *The Koran: Commonly Called the Alcoran of Mohammed* başlığını taşıyan İngilizce Kur'ân tercümesidir. 1734 yılında yayımlanan ve Arapça aslından yapılan ilk İngilizce Kur'ân tercümesi olma ayrıcalığına sahip olan¹⁹ bu çalışmanın 1986 yılına kadar müstakil olarak ve sonrasında *A Preliminary Discourse* ile birlikte toplamda 125'ten fazla baskısı yapılmış ve eser daha önce de ifade edildiği üzere farklı dillere çevrilmiştir.²⁰ Son dönem çalışmalarında *The Koran*'ın "tüm zamanların en etkili İngilizce Kur'ân tercümesi" olduğu yönündeki değerlendirmeler, eserin tercüme literatüründeki yeri ve önemini ifade etmesi bakımından kayda değerdir.²¹

Kur'ân tercümesine ilaveten Sale'in iki ortak çalışmada yer aldığı bilinmektedir. Bunlardan ilki olan *General Dictionary, Historical and Critical*²² adlı on ciltlik sözlüğün hazırlanmasında o, en fazla emeği geçenlerden biri olmuştur. Diğer ise bir heyet tarafından hazırlanan *Universal History*²³ adlı eserdir. Sale, evrenin yaratılışıyla alakalı bölümünü yazarak bu esere katkıda bulunmuştur.²⁴

¹⁸ Sale, *The Koran*, x.

¹⁹ Fransız oryantalist Du Ryer'in (ö. 1660?) 1647'de yaptığı *L'alcoran De Mahomet* adlı Fransızca Kur'ân çevirisi, 1649 yılında Alexander Ross (ö. 1654) tarafından İngilizce olarak yayımlanmıştır. Fakat bu çalışmanın bir "Kur'ân tercümesinin tercümesi" olması nedeniyle Sale'in eserini Kur'an'ın "ilk İngilizce tercümesi" olarak kabul etmek daha makul görünmektedir.

²⁰ Tercümenin baskıları hakkında bk. İsmet Binark - Halit Eren, *World Bibliography of Translations of the Meanings of the Holy Qur 'ân: Printed Translations 1515-1980* (İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 1986), 115-137. Örneğin E. M. Wherry'nin (ö. 1927), Sale tercümesini dipnotlarıyla birlikte genişleterek hazırladığı çalışma, 4 cilt hâlinde *A Comprehensive Commentary on the Qur 'ân* adıyla 1898 yılında basılmıştır.

²¹ Alexander Bevilacqua, *The Republic of Arabic Letters: Islam and the European Enlightenment* (Cambridge: Harvard University Press, 2018), 72.

²² 1734-41 yılları arasında Londra'da 10 cilt olarak hazırlanan bir biyografi sözlüğüdür. Pierre Bayle'in *Dictionnaire historique et critique* adlı eserinin 1710'da İngilizce'ye yapılan çevirisinin pek çok İngiliz biyografisi eklenerek genişletilmiş hâlidir.

²³ 1747-68 yılları arasında 65 cilt olarak Londra'da yayımlanmıştır. Zamanın başlangıcından itibaren Batı Avrupa tarihini dünyanın diğer kültürleriyle bir arada ele alması hedeflenmiştir.

²⁴ Sale, *The Koran*, x.

2. Tercümenin Kaynakları ve Tercüme Yöntemi

2.1. Kaynaklar

Sale'in tercümede müracaat ettiği kaynaklar incelendiğinde onun dönemin önde gelen oryantalistlerinden yararlandığı görülmektedir. Başta Ludovico Marracci'nin (ö. 1700) Latince Kur'ân tercümesi *Alcorani Textus Universus Arabicè et Latinè* olmak üzere Edward Pococke'un (ö. 1691) *Specimen Historiae Arabum*, André Du Ryer'in (ö. 1660?) Fransızca Kur'ân tercümesi *L'Alcoran de Mahomet*, Barthélemy d'Herbelot de Molainville'in (ö. 1695) *Bibliothèque Orientale*, Humphrey Prideaux'nun (ö. 1724) *Life of Mahomet*, John Toland'ın (ö. 1722) *Nazarenus* ve Jean Gagnier'in *La vie de Mahomet* adlı eserine sıklıkla başvurmuştur. Bu eserler üzerinden Yahya b. Sellâm (ö. 200/815), Sa'lebî (ö. 427/1035), Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ö. 505/1111), Zemahşerî (ö. 538/1144), Şehristânî (ö. 548/1153), Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), İbnü'l-Esîr (ö. 630/1233), Beydâvî (ö. 685/1286), İbn Kesîr (ö. 774/1373), Celâluddîn el-Mahallî (ö. 864/1459) ve Süyûtî (ö. 911/1505) gibi Müslüman müelliflere de genellikle eser adlarını zikretmeksizin atıf yapmaktadır. Adı geçen müelliflere bazen doğrudan bazen de Batılı bazı araştırmacılar üzerinden referans vermektedir. Bu tespit, Sale'in dönemin güncel İslâm araştırmalarından haberdar olduğunu ve bunları yakından incelediğini göstermesi bakımından önemlidir. Bunlara ek olarak Adriaan Reland'ın (ö. 1718) *De religione Mohammedica libri duo*, Paul Rycout'un (ö. 1700) *The Present State of the Ottoman Empire*, Niccolo Machiavelli'nin (ö. 1527) *De Principatibus/II Principe*, Humphrey Prideaux'nun (ö.1724) *A Letter to the Deists*, Thomas Smith'in (ö. 1743) *Epistola de moribus ac institutis Turcarum*, Johanned Buxtorf'un (ö. 1629) *Lexicon Chaldaicum, Talmudicum et Rabbinicum*, Meric Casaubon'un (ö. 1671) *A Treatise Concerning Enthusiasme*, William Wiston'ın (ö.1752) *A New Theory of the Earth*, Leone Modena'nın (ö.1648) *Historia de' riti Hebraici* gibi Batılı kaynaklara da atıflar yapmaktadır.

Bahsi geçen kaynaklar içinde gayrimüslim literatürde İslam ve Kur'ân hakkında genel olarak olumsuz bir imaj çizildiği bilinmektedir. Bu türden olumsuz bir içeriğin oluşumunda dönemin araştırmacılarının önemli bir kısmının Hristiyan din adamı olmasının etkili olduğu ifade edilmektedir. Bu nedenle çalışmaların ortaya çıktığı dönemde İslam'a ilişkin eskiye nazaran daha fazla birincil kaynağa müracaat imkânı olmasına rağmen mütercimlerin sahip olduğu hâkim teolojik bakışın meseleye objektif yaklaşmaya önemli bir ket vurduğu vurgulanmaktadır.²⁵ İlgili literatürün Sale'in İslam ve Kur'ân'a yönelik tespitlerinde ne derece etkili olduğuna ilerleyen satırlarda değinilecektir.

²⁵ Nabil Matar, "The Qur'ân in English Writings, 1543-1697", *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*, ed. David Thomas - John Chesworth (Leiden: Brill, 2014), 6/22-24.

Tercümesinin başına yazdığı *PD* incelendiğinde Sale'in Fransızca, İngilizce, Arapça ve Latince gibi birçok dilde eseri kaynak olarak kullandığı görülmektedir. Eserlerin asıllarının kaynak gösterilmesi bu dillere hâkim olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Onun özellikle Arapça tefsirlere atıf yapması kendisinden sonraki ilim adamları tarafından Arapça bilip bilmediği konusunu gündeme getirmiştir.²⁶ Bu konunun tartışmaya açılmasında Marracci'den çokça istifade etmesine rağmen Sale'in onu kimi zaman kaynak gösterip kimi zaman göstermediği yönündeki iddialar²⁷ etkili olmuştur ki bu husus da ileride detaylandırılacaktır.

Tercümenin 1974 baskısında Edward Denison Ross (ö. 1940) tarafından yazılan girişte Sale'in kullandığı eserlerden oluşan bir koleksiyondan bahsedilmektedir. Bu koleksiyon Sale'in ölümünden sonra satılana kadar William Hammerton Merchant'ın mülkiyetinde kalmıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere Türkçe, Arapça ve Farsça dillerinde el yazmalarından oluşan bu koleksiyon, ilk olarak Oxford'dan Rahip Thomas Hunt tarafından Radcliffe Kütüphanesi için satın alınmış sonra da Bodleian Kütüphanesi'ne nakledilmiştir. Kitapların listesinin bir kopyası British Museum'da bulunmaktadır. Bu liste az sayıda özgün Arapça eser içerirken Türk ve İran tarihi açısından zengindir. Ross, Sale'in Kur'an tercümesinin hemen her sayfasında atıfta bulunduğu Arapça eserler arasında Beydâvî tefsiri dışındaki hiçbir tefsir eserinin koleksiyonda yer almadığına dikkat çekmektedir. Esasen Sale de "To The Reader" kısmında Arapça tefsirlerden elinde yalnızca Beydâvî tefsiri bulunduğunu açıkça söylemektedir.²⁸ Ross, buradan hareketle adı geçen tefsir eseri dışında Sale'in atıf yaptığı kaynakların başta Marracci olmak üzere ikincil dereceden kaynaklar üzerinden olduğu sonucuna varmaktadır. Ross bununla Sale'in Arapça bilmediğini iddia etmediğini fakat onun Arapça kaynaklara yaptığı atıfların, Marracci'nin atıflarıyla büyük oranda örtüşmesinin bu tespiti güçlendirdiğini ifade etmektedir. Ona göre iki tercüme arasında bu bağlamda yapılacak bir mukayeseli analiz, bu gerçeği daha net bir biçimde ortaya çıkaracaktır.²⁹

Ross'un dikkat çektiği bu konu üzerinde araştırma yapan Alexander Bevilacqua'ya göre Sale'in tercümede atıf yaptığı müfessirlerle Marracci'nin kullandığı tefsirler neredeyse aynıdır. Fakat Sale, Marracci'ye bu kadar sık referans verdiğini gizlemek ve belki de ilmî müktesebatının azlığına dair

²⁶ Bevilacqua, "The Qur'an Translations of Marracci and Sale", 110.

²⁷ Bevilacqua, "The Qur'an Translations of Marracci and Sale", 103, 106.

²⁸ "As I have no opportunity of consulting public libraries, the manuscripts of which I have made use throughout the whole work have been such as I had in my own study, except only the Commentary of Al Baidhâwi." Sale, *The Koran*, vii-viii.

²⁹ George Sale, "The Koran (Al-Qur'ân)", *The Project Gutenberg* (21 Temmuz 2022). <https://www.gutenberg.org/cache/epub/7440/pg7440.html>.

bir ithamla karşılaşmamak için çoğu yerde ona atıf yapmayarak kaynaklar elindeymiş gibi birincil kaynaklara dipnot vermektedir.³⁰

Sale'in referans vermeksizin Marracci'den sıkça yararlandığı yönündeki iddialar tespit edebildiğimiz kadarıyla doğru görünmektedir. Bu bağlamda örneklere geçmeden önce bir noktayı belirginleştirmekte fayda vardır. Sale'in elinde Beydâvî tefsirinin bulunduğu bilgisinden hareketle hem onun hem de Marracci'nin Beydâvî tefsirine atıf yaptığı durumlarda Sale'in kaynağının Beydâvî olduğunu düşünmemek için bir neden yoktur. Ancak tercüme metindeki ilâve açıklamalarda ya da dipnotlarda verilen bilgiler Beydâvî tefsirinde bulunmasına rağmen Marracci atıf yaptığı hâlde Sale'in yapmadığı durumlarda, Sale'in kaynağının hangisi olduğu sorusunun kesin yanıtını vermek zor görünmektedir. Söz gelimi Fatıha suresinin girişinde *Salat, Hamd, Şükür* ve *Kenz* gibi surenin diğer isimlerinden bahseden Sale, bir kaynak belirtmemektedir. Diğer yandan bu bilgilerin Beydâvî tefsirinde³¹ ve Marracci'nin tercümesinde bulunduğu görülmektedir. Nitekim Marracci, Beydâvî'yi kaynak göstermektedir.³²

Öte yandan Sale'in Marracci'nin dipnotlarından aldığını neredeyse kesin olarak gösteren çok sayıda örnek bulunmaktadır. Sale'in elinde olmadığını bildiğimiz müfessirlere yaptığı referansların aynı ayetlerin izahında Marracci'nin tercümesinde de yer alması, söz konusu tespitin doğruluğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Bakara 2/13. ayetteki "İnsanların iman ettiği gibi..." ifadesinin dipnotunda "diğerlerinin (others) iman ettiği gibi" açıklamasını yaparak onların Hz. Muhammed'in ashâbı olduğu bilgisini Celâleyn tefsirine referansla paylaşmaktadır³³ ki Marracci'nin de aynı lafızlarla Celâleyn'e atıfta bulunduğu görülmektedir.³⁴ Keza Bakara 2/193. ayetteki "fitne kalmayınca ya değin" ifadesindeki fitne kelimesini Sale "temptation to idolatry" (şirke yönelme) şeklinde çevirmekte ve to idolatry ifadesini italik olarak vermektedir.³⁵ İlâveye ilişkin herhangi bir kaynak göstermemesine rağmen Beydavi³⁶ ve Celâleyn³⁷ tefsirlerinde olduğu gibi doğrudan Marracci

³⁰ Alexander Bevilacqua, "The Qur'ân Translations of Marracci and Sale", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 76/1 (2013), 106.

³¹ Nâsirüddîn Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve Esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dâru Sâdır, 2004), 1/10.

³² Ludovico Marraccio, *Refutatio Alcorani, in qua ad Mahumeticarum superstitionis radicem securis apponitur, & Mahumetus ipse gladio suo jugulatur* (Padova: Ex Typographia Seminarii, 1698), 1.

³³ Sale, *The Koran*, 3.

³⁴ Marraccio, *Refutatio Alcorani*, 11.

³⁵ Sale, *The Koran*, 22.

³⁶ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve Esrâru't-te'vîl*, 1/114.

³⁷ Celaleddin Muhammed b. Ahmed el-Mahalli - Celaleddin Abdurrahman b. Ebîbekr es-Süyûtî, *Teşîrü'l-Celâleyn* (Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-Arabiyye, 2019), 1/115.

tercümesinde de bu ilavenin aynen italik olarak yer aldığı görülmektedir.³⁸ Dolayısıyla Sale'in, ayetin lafzından olmayan izahları italik verme yöntemini Marracci'den almış olması kuvvetle muhtemeldir.

Sale'in Zemahşerî'ye atıf yaptığı dipnotların da aynı şekilde Marracci'nin çalışmasında mevcut olduğu belirtilmelidir. Örneklersek, Tîn suresinde *tîn ve zeytûn* kelimelerinin anlamlarına dair bilgiler için *The Koran*'ın ilgili dipnotunda Zemahşerî'ye³⁹ atıf yapılmış olup aynı içerik ve kaynak Marracci tercümesinde de mevcuttur.⁴⁰ Kadir suresinde Kadir gecesinin hangi gece olduğuna dair Sale aynı şekilde Zemahşerî'ye referans vererek bilgi paylaşmakta,⁴¹ aynı bilgiler Marracci tefsirinde yer almaktadır.⁴² Zilzâl suresinin ilk âyetine,⁴³ Tekâsür sûresinin ilk âyetlerine,⁴⁴ Kureyş suresinde geçen yaz ve kış yolculuklarının yapıldığı yerlere⁴⁵ dair Zemahşerî'ye yapılan atıflar ve içerik de aynı şekilde Marracci tercümesinin ilgili dipnotlarında geçmektedir. Sayısı artırılabilir olmakla birlikte paylaşılan örneklerin, Sale'in Beydâvî tefsiri dışındaki⁴⁶ tefsir literatürüne yönelik atıflarına Marracci tercümesinin kaynaklık ettiğini göstermesi bakımından yeterli olduğu kanaatindeyiz.⁴⁷

Tercümenin yapıldığı dönemin şartlarına dikkat çeken Bevilacqua, gerek kaynak sıkıntısını gerekse Müslüman ve Hristiyan kutsal kitap çeviri ve tefsirlerinde mevcut literatürden istifade etme ve aktarma geleneğini göz önünde bulundurarak Sale'in Marracci'den sıkça yararlanması anlaşılabilir bir yanının olduğu kanaatini paylaşmaktadır.⁴⁸ Zira Marracci'nin tercümesi

³⁸ Marraccio, *Refutatio Alcorani*, 75.

³⁹ Sale, *The Koran*, 495.

⁴⁰ Marraccio, *Refutatio Alcorani*, 809.

⁴¹ Sale, *The Koran*, 497.

⁴² Marraccio, *Refutatio Alcorani*, 813.

⁴³ Sale, *The Koran*, 498.

⁴⁴ Sale, *The Koran*, 500; Marraccio, *Refutatio Alcorani*, 820.

⁴⁵ Sale, *The Koran*, 503; Marraccio, *Refutatio Alcorani*, 824.

⁴⁶ Nitekim tercümenin 1891 baskısına yazdığı girişte E.D. Ross (ö. 1941) da Sale'in tercümesini yazarken sahip olduğu koleksiyonda Arapça tefsir külliyatına dair bir eser bulunmadığı ve bunun tek istisnasının Beydâvî tefsiri olduğundan hareketle adı geçen tefsir dışında tercümede ilgili literatüre yönelik atıfların ikincil kaynaklardan yapılmış olduğu sonucuna varmaktadır: "What is most significant, however, is the fact that it contains hardly any of the Arabic works and none of the Commentaries which are referred to on every page of Sale's translation of the Korân. I have therefore been forced to the conclusion that with the exception of Al-Baidhâwî, Sale's sources were all consulted at second hand...". George Sale, "The Koran (Al-Qur'ân)", *The Project Gutenberg* (21 Temmuz 2022). <https://www.gutenberg.org/cache/epub/7440/pg7440.html>.

⁴⁷ Maracci tercümesinin *The Koran*'a kaynaklık ettiği tezini örnekler üzerinden tartışan bir çalışma için bk. Omer A. Sheikh al-Shabab, "Textual Source and Assertion: Sale's translation of the Holy Quran", *Journal of King Saud University* 24 (2012), 1-21.

⁴⁸ Shellabear, "Is Sale's Koran Reliable?", 129.

İbn Ebî Zemenîn, Beydâvî, Zemaşşerî, Celâleyn gibi tefsirler başta olmak üzere ihtiva ettiği kaynaklar bakımından modern öncesi dönemin en zengin Kur’ân tercümelemleri arasında yer almaktadır. Esasen farklı Avrupa dillerine yapılan pek çok Kur’ân çevirisine de Marracci tercümesinin kaynaklık ettiği bilinmektedir.⁴⁹ Ancak burada eleştiriyi hak eden asıl sorunun kaynak azlığı nedeniyle farklı bir mütercimden sıkça yararlanılmasından ziyade yararlanılan kaynağa atıf yapılmaması olduğunun altını çizmemiz gerekir. Sale elinde bulunmayan tefsirlere doğrudan atıf vermek yerine önce Marracci’ye, daha sonra Marracci’nin referanslarına atıf yapmış olsa idi kuşkusuz bu daha doğru bir tercih olurdu. Ne var ki *The Koran*’a bakıldığında Sale’in çoğu zaman Marracci’yi atlayarak onun eserindeki kaynaklara doğrudan atıf yaptığı görülmektedir.

2.2. Yöntem

PD’de tercümede benimsenen yöneme dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu kısımda Kur’ân’a yönelik değerlendirmeler yer almakla birlikte daha çok İslâm dininin genel özellikleri ve İslâm tarihine dair kapsamlı bilgiler verilmektedir. Eserde *PD*’nin sayfa numaraları tercümeden ayrı verilmiş olup tercüme kısmında numaralandırma yeniden 1’den başlamaktadır. Bu tespitler, ilk bakışta bu kısmın çeviriye sonradan dâhil edilmiş müstakil bir çalışma olabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. Ancak tercümenin dipnot kısımlarında *PD*’ye hatırı sayılır miktarda atıf yapılması, mukaddime ve tercümeyle birbirine bağlamakta ve bu ihtimali zayıflatmaktadır.

Sale, tercümenin genelinde âyetlerin literal çevirisine bağlı kalmaya gayret etmekte, yaptığı ilâve izahları ise italik şeklinde bunların metnin aslından olmadığına dikkat çekmektedir. Söz konusu italik ilâveleri bazen dipnotlarla desteklemekte bazen de herhangi bir kaynağa atıf yapmamaktadır. Marracci’nin tercümesinde hem Arapça metin hem de ayet numaraları mevcutken *The Koran*’da her ikisinin de bulunmaması ise hem okurlar hem de tercümeyle analiz konusu yapan araştırmacılar açısından olumsuz sayılabilecek özellikler arasında zikredilebilir. Söz konusu yapısal özellikleri nedeniyle *The Koran*’ın King James Bible’a benzediğine dikkat çekilmektedir.⁵⁰

Hemen her sayfada karşılaşılan italik ifadeleri örneklemek yerinde olacaktır. Mesela mütercim Bakara suresinin 3. ayetindeki “Onlar gayba iman ederler.” ifadesini şöyle çevirmektedir: “who believe in the mysteries of *faith*.” Bu durumda ayetin anlamı “Onlar imanın sırlarına iman ederler.”

⁴⁹ Thomas E. Burman, “European Qur’ân translations, 1500-1700”, *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*, ed. David Thomas - John Chesworth (Leiden: Brill, 2014), 27-28.

⁵⁰ Bevilacqua, *The Republic of Arabic Letters: Islam and the European Enlightenment*, 71.

şeklinde olmaktadır. Devamında 5. ayetteki "Sana indirilene iman ederler" ifadesine de italik olarak "vahiy" (revelation) eklemesi yaparak ayeti "Sana indirilen vahye iman ederler" şeklinde tercüme etmektedir. Aynı ayetteki "senden önce indirilene" ifadesine "peygamberlere (unto the prophets)" eklemesi yaparak ayeti "senden önceki peygamberlere indirilene" diye tercüme etmektedir. 8. ayetteki "İnanmadıkları halde" ifadesine "gerçekten (really)" eklemesini yaparak ayeti "Gerçekten inanmadıkları halde" şeklinde çevirmektedir.⁵¹ Tevbe 9/5. ayete baktığımızda ayetteki "Haram aylar çıkınca" ifadesini "when the months *wherein you are not allowed to attack them shall be past...*" şeklinde tercüme etmektedir. Bu şekilde anlam "Onlara saldırmanızın yasaklandığı haram aylar" şeklinde olmakla birlikte okuyucuya haram ayların ne olduğu bilgisi de verilmiş olmaktadır.⁵² Keza surenin 17. ayetindeki "ateşte ebedi kalacaklardır" ifadesine "cehennem ateşi" (hell fire) eklemesi yaparak bu ateşin cehennem olacağını vurgulamıştır. Aynı şekilde 25. ayetin "Huneyn Savaşı" kısmında da "özellikle Huneyn Savaşı" (*particularly at the battle of Honein*) şeklinde bir tasarruf göze çarpmaktadır.⁵³ 28. ayette "eğer yoksulluktan korkarsanız" (...and if you fear want), ifadesine *by the cutting off trade and communication with them,...* şeklinde bir izah eklemiştir.⁵⁴ Böylece anlam "onlarla ticareti ve iletişimi kesmeniz nedeniyle fakirlikten korkarsanız" olmaktadır.

Kısa surelerden de birkaç örnekle Sale'in metin içi izahlarına dair örneklerimizi sonlandırabiliriz. Mütercim Tekâsür suresinin ilk ayetindeki "tekâsür" kelimesini "rekabetten ileri gelen çoğaltma tutkusu, hırs" anlamındaki "the emulous desire of multiplying" ile karşılamıştır. Devamında ise çoğaltmanın mahiyetini izah sadedinde italik olarak *riches and children* (mallar ve çocuklar) ifadesini eklemiştir.⁵⁵ Fîl suresinin "Nihayet onları yenilmiş ekin yaprakları hâline getirdi." şeklinde tercüme edilen ayetine ise "hayvanlar tarafından" (*by cattle*) ifadesini eklemektedir.⁵⁶ Son olarak, mütercimin ilâve izahları italik yapmayı bazen gözden kaçırdığı yerler de bulunmaktadır. Örneğin Bakara 2/4. âyette geçen "namazlarını dosdoğru kılarlar" ifadesini Sale, "they observe the appointed times of prayer" olarak tercüme etmiş ve âyetin lafzında yer almayan "the appointed times" (belirlenmiş vakitlerde) ibaresini italik olarak vermemiştir.⁵⁷ Bazı

⁵¹ Sale, *The Koran*, 2.

⁵² Sale, *The Koran*, 149.

⁵³ Sale, *The Koran*, 151.

⁵⁴ Sale, *The Koran*, 152.

⁵⁵ Sale, *The Koran*, 500. Buradaki ilâve izahların da Yine Celaleyn'de yer aldığı görülmektedir ki Sale ilgili dipnotta Celaleyn ve Beydâvî tefsirlerine atıf yapmaktadır: "التقار بالأموال والأولاد." Ma-halli - Süyûtî, *Tefsîrül-Celâleyn*, 1/244.

⁵⁶ Sale, *The Koran*, 502.

⁵⁷ Sale, *The Koran*, 2. Diğer bir örnek için bk. Bakara 2/195. Sale, *The Koran*, 22.

araştırmacılar, Sale'in tercümesinde genel olarak başvurduğu bu yöntemi benimsemesinde, tercümesinde aynı yöntemi uygulayan Marracci'nin etkisi olduğunu düşünmektedirler.⁵⁸

Tercümede bolca dipnot bulunmaktadır. Şâyet bir âyet Sale'in *PD*'de değindiği bir konu hakkında ise mütercim ilgili âyetin dipnotunda tekrar o meseleyi açmamakta, bunun yerine genellikle *PD*'nin ilgili kısmına atıf yapmakla yetinmektedir. Sale'in bu tutumunun arkasında, tercümeyle oryantalist bir perspektifle sunmaktan ziyade, Kur'ân tercümesi işine sıcak bakmayan "muhalif okurları yatıştırmak" kaygısının yattığını düşünenler de bulunmaktadır.⁵⁹ Watt, Sale'in akademik açıdan tarafsız bir tercüme çalışması ortaya koymakla birlikte mukaddimesinde neden böyle bir işe giriştiğini izah etmek zorunda kaldığını belirtmektedir.⁶⁰ Bu tespitlerden hareketle Sale'in tercümesi ile mukaddimesi arasında bakış açısı bakımından belirgin farklılıkların bulunup bulunmadığı da bu makalede cevabı aranan sorular arasına dâhil edilmiştir.

Tercümede dikkat çeken bir diğer husus, dipnot kısımlarında rastlanılan metinler arası okumalardır. Sale, konu benzerliği arz eden âyet yahut meselelerde Kitâb-ı Mukaddes'in ilgili yerlerine atıflar yapmaktadır.⁶¹ Bunun dışında mesela Meryem sûresinde Hz. İsa'nın doğumuna dair anlatı ile Yunan mitolojisinde Latona'nın Apollo ve Diana'yı doğurması anlatısı arasındaki benzerliğe dikkat çektiği görülmektedir.⁶² Bu gibi örnekler Sale'in âyetlere ilişkin izahlarda tefsir literatürüne ilaveten Kitâb-ı Mukaddes ve hatta çevre din ve kültürlerin anlatılarından da istifade ettiğini ortaya koymaktadır.

Tercümede takip ettiği yönteme ilişkin tespitlerden sonra Sale'in *PD*'de İslâm ve Kur'ân'a yönelik yaklaşımı üzerinde durmak gerekmektedir. Akabinde onun tercüme kısmında tarafsız bir tutum sergileyip sergilemediğini ortaya koyacağını düşündüğümüz âyetlerin tercüme ve dipnotlarına bakmanın uygun olacağı kanaatindeyiz.

⁵⁸ Bevilacqua, "The Qur'ân Translations of Marracci and Sale", 116.

⁵⁹ W. Montgomery Watt, "Oryantalistlerin İslâm Araştırmaları", çev. Talip Küçükcan, *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII (1992), 414; Esasında, yapılan Kur'an tercümelerinde bir nevi okura Kur'an'ın kültür hinterlandını tanıtmaya geleneği olan bu tür mukaddimeler Sale'den önce Kur'an'ın ilk Batılı tercüme basımını gerçekleştiren Theodore Bibliander ile başlayıp Marracci, Sale, Edward Henry Palmer, Gustav Weil gibi mütercimlerle devam etmiştir. Fakat artık ciddi bir oryantalist literatürün olduğu 19. yüzyıl sonu itibarıyla bir nevi Kur'an'a girişin iptidai bilgilerini veren bu geleneğe ihtiyaç kalmadığından terkedilmeye başlandığı belirtilmelidir.

⁶⁰ W. Montgomery Watt, "Western Approaches to the Understanding of the Qur'ân", *First International Symposium on Islamic Studies* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1985), 25-26.

⁶¹ Örneğin bk. Sale, *The Koran*, 126.

⁶² Sale, *The Koran*, 250-251.

3. "Preliminary Discourse"ta Sale'in İslâm ve Kur'an'a Yaklaşımı

Sale, Kur'an tercümesinde 8 ana bölümden oluşan, müstakil olarak da basılıp çeşitli dillere tercüme edilmiş olan⁶³ 187 sayfalık bir mukaddime kaleme almıştır. Bu uzun girişin kayda değer bir kısmı Kur'an tercümesinin içeriği, tercümede takip edilen yöntem ve kaynaklar gibi doğrudan tercümeyle ilişkin hususlar olmayıp İslâm'a dair genel bilgiler içermektedir. Sale, tercüme metinde belirli âyetlerin detayına ilişkin mukaddime kısmına referans vermekle yetindiği için bu bilgilerin müstakil bir başlık altında sunulması önem arz etmektedir. Ayrıca bu bilgiler Sale'in yaşadığı dönemde kendi kültür çevresindeki İslâm ve Kur'an tasavvuruna dair veriler sunacak olması bakımından da kıymetlidir. Dahası, İslâm'a ilişkin bilgilerin o döneme kadar genellikle Latince eserler üzerinden temin edildiği ve İngilizce kaleme alınan *PD*'nin hem yazıldığı dönem hem de müteakip dönemde İslâm üzerine yapılan çalışmalar için kaynaklık teşkil ettiği⁶⁴ gerçeği de tercümenin bu kısmının analizini önemli hâle getirmektedir.

İlk bölümde Sale, Hz. Peygamber'den önce Arabistan'ın durumu, sınırları, komşuları, Yemen ve önemi, Hicaz bölgesi, Arapların tarihleri, dinleri ve gelenekleri hakkında bilgiler vermektedir.⁶⁵ Bu bilgileri yeri geldikçe Kur'an'dan ilgili âyetlere referanslarla da desteklemektedir. Sale'in bahsi geçen başlıklar altında öne çıkardığı hususlar arasında Hicaz bölgesinin coğrafi yapısı, Necid, Tihâme, Yemâme hakkında bilgiler, eski Arap topluluklarından Âd, Semûd, Cürhüm ve Amâlikalılar hakkında bilgiler yer almaktadır.⁶⁶ Bu kısımda Âd kavmi ve Hûd Peygamber, Semûd kavmi ve Sâlih Peygamber ve bu kavimlere Kur'an'da yapılan atıflara da değinilmektedir.⁶⁷ Arim sel baskını ve etkileri,⁶⁸ Hz. Muhammed zamanında Kureyş kabilesinin Mekke'deki konumu gibi hususların da bu ilk başlık altında yer bulduğu belirtilebilir.⁶⁹

Dönem itibariyle bakıldığında Araplarda putperestliğe ilaveten Sâbilîğin etkili olduğu, ayrıca Yahudilik, Hristiyanlık, Mecûsîlik gibi dinlerin de müntesibi bulunduğu ifade edilmekte ve bu dinler hakkında bazı genel bilgilere yer verilmektedir.⁷⁰ Lât, Menât ve Uzzâ, Vedd, Süvâ', Yeğûs, Ye'ûk

⁶³ Konu bağlamında bk. Bruce B. Lawrence, *The Koran in English: A Biography* (Princeton: Princeton University Press, 2017), 40.

⁶⁴ Samuel M. Zwemer, "Translations of the Koran", *The Muslim World*, 5/3 (1915), 251.

⁶⁵ Sale, *The Koran*, 1-32.

⁶⁶ Sale, *The Koran*, 1-6.

⁶⁷ Sale, *The Koran*, 6-7.

⁶⁸ Sale, *The Koran*, 8-11.

⁶⁹ Sale, *The Koran*, 12 vd.

⁷⁰ Sale, *The Koran*, 14-17.

ve Nesr putları hakkında da birer paragraflık bilgi verildiği görülmektedir.⁷¹ Kâbe'ye putların getiriliş süreci, İsâf ve Nâile, ahirete ilişkin inanışlar, Araplarda bazı batıl inançlar ve hurafeler, Persler ve Zerdüştlük inancı, Yahudilik ve Hristiyanlık konularına değinilmektedir.⁷²

Söz konusu arka plandan sonra Kureyş kabilesi özelindeki dinî duruma dair de bilgi veren Sale, Hz. Muhammed'den önce de kabilede tek Allah'a inanan, putlardan uzak duran, bahsi geçen dinlerden de hiçbirini benimsemeyen kimselerin mevcudiyetini vurgulayarak literatürde "hanîf" olarak vasıflandırılan az sayıdaki kimseye atıf yapmakta, bu gibi kimselerin inançlarını "deizme" yakın bulmaktadır.⁷³ Göçebe yaşayanlar ve yerleşik olanların bulunduğu toplumda Kureyş'in ticarete bağımlılığı ve Hz. Muhammed'in de ticaretle meşguliyetini ifade eden Sale, Arapçanın dünyadaki en eski dillerden biri olduğu ve birbirinden çok farklı lehçelerden oluştuğunu belirtmekte, Kureyş lehçesinin saf Arapçaya daha yakınlığını vurgulamaktadır. Arapların dilleri, misafirperverlikleri ve at binicilikleri, hitabet ve şiirdeki marifetleri, şiir türleri, şiirin ve şairin toplumdaki önemi, Ukaz panayırı ve burada yapılan şiir yarışmalarından bahsetmektedir. Arapların sahip oldukları bu tür olumlu özelliklerin yanı sıra toplumda savaşa ve yağmacılığa düşkünlük, kindar bir tabiata sahip oluşları ve soygunculuğun yaygın ve doğal kabul edilişi gibi olumsuz yanlarının da bulunduğunu ifade etmektedir. Arapların ensâb ve astroloji ilminde iyi oldukları bilgisi de Sale tarafından paylaşılmaktadır.⁷⁴

Sale, İslâm'ın doğuşu hakkında bilgilere yer verdiği ikinci bölüme başlarken özellikle Hristiyanlık, Yahudilik ve dönemin siyasi durumundan bahsetmektedir. Onun bu bağlamda zikrettikleri önem taşımaktadır zira ona göre bu dinî ve siyasi şartlar dâhilinde meydana gelen olumsuz gelişmeler İslâm'ın mesajının daha iyi anlaşılmasına ve kısa zamanda güçlenmesine yol açmıştır. Özellikle tarihsel süreç içinde Hristiyanlığın mezheplere ayrılması ve inanç esaslarında bozulmaların yaşanması gibi nedenler, İslâm'ın yayılmasını kolaylaştırmıştır.⁷⁵ Yahudilik-İslâm ilişkisi hakkında yaptığı değerlendirmelere gelince, Sale'e göre Arap yarımadasında kayda değer bir nüfuza sahip olan Yahudiliğin birçok kabile tarafından kabul edilmesi, Hz. Muhammed'in Yahudiliğe ilgi göstermesine ve onların birçok öğretisini, örf ve âdetini çeşitli revizyonlarla kendi dinine mâl etmesine yol açmıştır.⁷⁶

⁷¹ Sale, *The Koran*, 17-20.

⁷² Sale, *The Koran*, 21-25.

⁷³ "not greatly different from deism". Sale, *The Koran*, 24.

⁷⁴ Sale, *The Koran*, 25-32.

⁷⁵ Sale, *The Koran*, 33-34.

⁷⁶ Sale, *The Koran*, 35.

Evlilik, boşanma, Cuma namazı⁷⁷ gibi pek çok dinî ve toplumsal meselede de bu durum açıkça gözlenmektedir.⁷⁸ Sale'in buraya kadar İslam öncesine dair verdiği detaylı bilgiler, akademik oryantlizmin tarihi açısından erken sayılabilecek bir dönemde Batıda İslam'ın iyi bilindiğini göstermektedir. Bu durum, genellikle 19. yüzyıl ile başlatılan İslam ve Kur'ân üzerine yapılan akademik nitelikli oryantlistik çalışmaların tarihinin daha gerilere uzandığına bir örnek teşkil etmesi bakımından da önemli görünmektedir.

PD'nin üçüncü bölümünde Kur'ân'ın kelime anlamı, genel özellikleri ve metin yapısına dair bilgiler yer almakta,⁷⁹ İslâm kaynaklarında adı geçen başlıklarda zikredilen meselelerin çoğuna bu başlık altında da değinilmektedir.

İleride bahsi geçeceği üzere Sale, klasik oryantlistik kabule uygun olarak Kur'ân'ın Hz. Muhammed tarafından yazıldığına su götürmez bir gerçek olduğu kanısındadır. Onun bu ön kabulünün hem *PD*'nin geneline hem de özellikle Kur'ân'a dair değerlendirmelerine yansıdığı açıkça görülmektedir. Söz gelimi o, Kur'ân'daki pek çok ritüelin Yahudilikten (bazen de Zerdüştlükten) alındığını (*borrowed, taken from*) iddia etmektedir.⁸⁰ Bu iddialarını hem Kur'ân hem de Kitab-ı Mukaddes'ten referanslarla destekleme gayreti ise onun kutsal metinlerin içeriğine ilişkin hâkimiyetini gösteren bir husus olarak zikredilebilir.

Sale bu bölümde ilk olarak Kur'ân kelimesinin etimolojisine ve Kur'ân'ın isimlerine ilişkin bazı tespitler yapmaktadır. Mesela Furkân ismi için Müslümanlar "kitabı kısımlara ayıran" veya "hak ile batılın arasını ayıran" şeklinde anlamlar vermektedirler. Oysa Sale'e göre bu kelime, Yahudilerin kullandığı *Perek* veya *Pirke* kelimeleriyle aynı kökten olup "kutsal kitabın bir cüzünü okumak" veya "göstermek" anlamına gelmektedir. Keza Kur'ân'ın isimleri arasında zikredilen Mushaf, Kitâb ve Zikr kelimelerine dair de benzer değerlendirmelerde bulunan Sale, Mushaf ve Kitâb'ın Greklerin Bibliâ'sına karşılık geldiğini, Zikr'in ise Pentatök ve İncillere de Zikr dendiği için Kur'ân'a tesmiye olunduğunu öne sürmektedir.⁸¹

Sale, Kur'ân'ın yapısal özelliklerinden bahsederken Kur'ân ve Kitâb-ı Mukaddes arasında kurduğu paralellikler temelinde tespitlerini sürdürmektedir. Mesela ona göre Kur'ân'ın birbirinden farklı uzunluktaki 114 bölümüne "sûre" adı verilmesi, Yahudilerin Pentatök'ün 53 bölümüne Sedarim demelerine benzemektedir. Bu benzerlik, Kur'ân sûrelerinin

⁷⁷ Sale, *The Koran*, 150.

⁷⁸ Sale, *The Koran*, 41.

⁷⁹ Sale, *The Koran*, 56-70.

⁸⁰ Sale, *The Koran*, 63, 72, 77, 87, 88, 91, 95, 104, 112, 113, 114, 170.

⁸¹ Sale, *The Koran*, 56-57.

isimlendirilmesinde de kendisini göstermektedir. Ancak Sale'e göre bazı sûrelerin isimlerini aldıkları kişi, konu ya da olayın kimi zaman sûrenin ortasında, kimi zaman da son tarafında geçmesi makul değildir. Sale bu durumu büyük oranda sûrelerin teşekkül süreçleri ile ilişkilendirmektedir.⁸²

Sale, tercümesini yaparken elindeki nüshalarda mevcut olmamasına rağmen okura kolaylık olması bakımından sûrelerin Mushaf tertibindeki sırasını da verdiğini belirtmektedir.⁸³ Sûrelere ilişkin Mekki-Medenî ayırımına değinen ve bazı sûrelerin her iki döneme ait âyetleri de muhtevi olduğuna işaret eden Sale, sûrelerin alt bölümlerine âyet denildiği ve âyet kelimesinin İbranice'deki "ototh" kelimesiyle aynı anlamda olduğu görüşündedir.⁸⁴

Yukarıda ifade ettiğimiz üzere Sale'in tercümesinde âyet numaralarının bulunmadığı görülmektedir. O, âyetlerin numaralandırıldığı bir Kur'ân nüshasıyla karşılaşmadığını, Müslümanların bu konuda tereddüt ettiklerini ve numaralandırma yapanların da birbirinden farklı nüshalar meydana getirdiklerini ifade etmektedir. Bu nedenle kendisinin de numaralandırma yoluna gitmediğini ve bazı nüshalarda sûre isminden sonra sûredeki toplam âyet sayısının verildiğini gördüğü için bu uygulamayı sürdürdüğünü belirtmektedir. Sale, Müslümanların Kur'ân'daki âyet ve kelime sayılarını hesaplama konusunda da Yahudileri taklit ettiklerini öne sürmektedir. Tevbe sûresi hariç her sûre başında besmele bulunduğunu, Yahudi, Hristiyan ve Zerdüşî din adamlarının da benzeri bir uygulaması olduğunu eklemektedir. Âyet ve sûrelerin tertibinin ise sonraki dönemlerde insanlar tarafından belirlendiği görüşünde olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁵ Hurûf-ı mukatta'a meselesine de değinen Sale, bu harflerin Yahudi Kabala geleneğinden etkilenecek bizzat Hz. Muhammed'in emriyle Yahudi kâtipler tarafından sûre başlarına eklendiğini iddia etmektedir.⁸⁶

Sale, Müslümanlar tarafından Kur'ân'ın dilsel mucizeliğine büyük önem atfedildiğini belirtmektedir. Nadiren diğer lehçeleri de ihtiva etmekle birlikte Kur'ân, Arap dilinin safiyet göstergesi olarak Arapların en fasih lehçesi olan Kureyş lehçesiyle yazılmış ve Kureyş lehçesi standart Arapça olarak kabul edilmiştir. Kur'ân Müslümanlara göre bir benzeri getirilemeyecek ebedi bir mucize olup başlı başına tüm dünyayı ilahî olduğuna ikna etmeye yeterlidir. Sale'e göre Hz. Muhammed de risâletini bu mucize üzerine inşa etmiş ve Arabistan'ın en fasih zatlarına benzer bir sûre getirmeleri için meydan okumuştur. Sale, İslâm literatüründe Kur'ân'ın nazil olduğu dönemde onun

⁸² Sale, *The Koran*, 57.

⁸³ Sale, *The Koran*, 57.

⁸⁴ Sale, *The Koran*, 58.

⁸⁵ Sale, *The Koran*, 59.

⁸⁶ Sale, *The Koran*, 59-60.

edebi üstünlüğünü ortaya koyan pek çok örnek bulunduğunu belirtmekte ve Lebîd b. Rebi'a'nın meşhur Müslüman olma olayını aktarmaktadır.⁸⁷

Sale, Kur'an'ın nazım tarzı hakkında da bilgi vermektedir. Ona göre başta peygamber kıssaları olmak üzere Kur'an, genel olarak güzel ve akıcı bir üsluba sahiptir. Fakat vecizliğinden ötürü çoğu defa anlaşılması zordur. Bu noktada Sale, bir tercümenin aslın yerini alamayacağı ilkesini şu ifadelerle vurgulamaktadır: "Okuyucu şunu unutmamalıdır ki elimden geleni yapmama rağmen tercüme, aslın yerini alamaz."⁸⁸

Kur'an'daki nazım ve nesir birlikteliğine de dikkat çeken Sale, nesir tarzında yazılmış (written) âyetlerin de kafiyeyle sona erdiğini belirtmektedir. Kur'an'da tekrarların yer almasını ise dönemin Arap kültürü ve edebiyatında tekrarların sıkça bulunduğu hareketle açıklayan Sale, farklı dillere çevrildiğinde tekrarların edebî kalitesini yitirdiğini ifade etmektedir. Kur'an'daki tekrarların değerinin takdir edilebilmesi mütercime göre ancak Kur'an'a çok iyi aşinalıkla mümkündür.⁸⁹

Sale, Kur'an'ın yapısı hakkında verdiği bu bilgilerden sonra, onun Hz. Muhammed tarafından yazıldığı düşüncesinde olduğunu belirtmektedir. Ona göre Hz. Muhammed'in Kur'an'ın yazarı ve mucidi olduğu tartışmasız bir gerçektir.⁹⁰ Bu süreçte başkalarından az da olsa yardım almış olması kuvvetle muhtemeldir. Mesela ona göre Kur'an'daki kıssaların birçoğu Eski ve Yeni Ahit'ten alınmıştır. Sale, bu noktada iddiasını bir adım daha ileri götürerek, kıssaların çoğunun aslında Kitab-ı Mukaddes'in orijinalinden alınmadığını öne sürmektedir. Ona göre kıssalar, apokrif metinler ve o dönemin Yahudi ve Hristiyanlarının rivâyetlerinden alınıp yine onların kutsal metinlerine karşı tahrif iddiasıyla kullanılmıştır. Kıssalar yakından incelendiğinde onları Hz. Muhammed'in yazmış olamayacağı anlaşılmaktadır. Sale ilaveten, alınan kıssaların çoğunun izini sürmenin ve kaynağını tespit etmenin kolay olduğunu, bu konunun araştırılmayı hak ettiğini de belirtmektedir.⁹¹ Bahsi geçen tespitlerine rağmen Sale'e göre son tahlilde çağdaşları Hz. Muhammed'in kimden yardım aldığı konusunda ihtilafa düşmüşler ve bu iddialarını kanıtlayamamışlardır. Bununla birlikte Müslümanlar,

⁸⁷ Sale, *The Koran*, 61.

⁸⁸ "... he (the reader) must not imagine the translation comes up to the original, notwithstanding my endeavours to do it justice." Sale, *The Koran*, 61.

⁸⁹ Sale, *The Koran*, 62.

⁹⁰ "That Mohammed was really the author and chief contriver of the Koran, is beyond dispute." Sale, *The Koran*, 64.

⁹¹ Sale, *The Koran*, 64.

Kur'ân'ın ilahî kökenli olduğu konusunu en temel inançlarından biri hâline getirmişlerdir.⁹²

Sale, kıssalar dışındaki kısımların dönemin şartlarına ve eğilimlerine göre şekillendiğini ifade etmektedir. Kur'ân'da sıklıkla ahlaki ve ulvi erdemlere ve hepsinden önemlisi yalnızca tek olan Tanrı'ya tapınmaya sıklıkla vurgu yapan âyetler bulunmaktadır. Sale bu âyetlerde, Hristiyanların bile okumasını hak eden pek çok muhteşem vurgu bulunduğunu teslim etmektedir.⁹³

Pek çok âyetin spesifik bağlamları içerdiğini belirten Sale'e göre Hz. Muhammed Kur'ân'ı bilinçli olarak bu şekilde meydana getirmiştir. Kur'ân'ın tek seferde yeryüzüne değil de önce yakın semâya indirilip oradan müneccemen vahyedildiği iddiası ise takdire şayan bir siyasi hamledir. Böylece Hz. Muhammed, vahiylerle ilgili izahı zor durumlarla karşılaştığında yeni bir vahiyle bu zorluğun üstesinden gelebilmiştir.⁹⁴

Kur'ân'ın cem'i ve istinsahına bu bölümde değinen Sale, her ne kadar Kur'ân'ı Hz. Muhammed'in yazdığını öne sürse de onun arkasında derli toplu bir kitap bırakmadığını ifade etmektedir. Onun yazdıklarını veya yazdırdıklarını toplama görevi Hz. Ebubekir'e düşmüştür. Sale, Müslümanların Kur'ân'ı ilk olarak Hz. Ebubekir'in cem ettiği görüşünde olduklarını ancak bunun yanlış olduğunu iddia etmektedir. Sale'e göre Hz. Ebubekir'in yaptığı tek şey, hiç vakit harcamadan Hz. Muhammed döneminde zaten yerleri belirlenmiş olan âyetlerden müteşekkil sûrelerin en uzunlarını en başa yerleştirmek sûretiyle elimizdeki Mushaf'lardaki sırasına koymaktan ibarettir.⁹⁵ Sale'in bu iddiasından, İslâm literatüründe Zeyd b. Sabit başkanlığında bir komisyon tarafından dağıtık vaziyetteki Kur'ân malzemelerinin cem edildiği şeklindeki anlatıya karşı çıktığı anlaşılmaktadır.

Sale, Hz. Osman döneminde gerçekleştirilen istinsah faaliyeti ve Kur'ân kıraatleri hakkında da bilgiler vermektedir. Ayrıca nesh meselesine de değinen Sale, nesh teorisinin, Kur'ân'daki zahiren çelişki arz eden âyetler gerekçe gösterilerek gelebilecek itirazların önünü kesmek için Müslümanlar tarafından üretildiğini öne sürmektedir. Sale'in burada kıraat çeşitleri, imamları, ravileri; neshin üç çeşidi, her birinin örnekleri gibi verdiği bilgilerin son derece detaylı ve ulûm'ül-Kur'ân kaynaklarındaki bilgilerle uyum içerisinde olduğu vurgulanmalıdır. Devamında halku'l-Kur'ân ve

⁹² Sale, *The Koran*, 63. Kur'ân'ın Yahudi kökenli olduğu iddialarını ele alan müstakil bir çalışma için bk. Necmettin Salih Ekiz, *Oryantalist Literatürde Kur'ân'ın Yahudi Kökenli Olduğu İddiası: Abraham Geiger Örneği* (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021).

⁹³ Sale, *The Koran*, 64.

⁹⁴ Sale, *The Koran*, 63-64.

⁹⁵ Sale, *The Koran*, 65.

Mu'tezile'nin sarfe teorisi hakkında verdiği bilgilerde de bu tutumunu sürdürdüğü görülmektedir.⁹⁶

Sale son olarak çok sayıda Kur'an tefsirinin yazılmış olduğuna dikkat çekmekte ve bu durumun, Müslümanların Kur'an'ı hem iman hem de ibadetlerinin kaynağı olarak görmesinden ileri geldiğini ifade etmektedir. Bunun bilincinde olan müfessirler hem tefsir yazmışlar hem de tefsir yaparken uyulması gereken kuralları ortaya koymuşlardır. Sale bu bağlamda esbâb-ı nüzûl, Mekkî-Medenî, umûm-husûs, muhkem-müteşâbih gibi ulûmu'l-Kur'an meseleleri hakkında da yine İslâmî kaynaklarla uyum arz eden bilgiler paylaşmaktadır.⁹⁷

"Kur'an'ın İman ve İbadetlere Dair Kat'î Emirleri" başlığını taşıyan dördüncü bölümde İslâm ve imanun şartlarının detaylı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Sale'e göre Hz. Muhammed, İslâm adını verdiği dininin yegâne gerçek din olduğunu iddia ederek Tanrı tarafından gönderilmiş bir peygamber misyonunu üstlenmiştir. Buna göre o, kendisini insanlar tarafından tahrif edilen hakiki inancı tekrar ikame etmekle görevlendirilmiş görüp bunu öğretisinin temeline yerleştirmiştir.⁹⁸ İlk olarak imanun şartlarını ele alan Sale, Hz. Muhammed ve ona inananların melek ve cin inancını Yahudilerden, Yahudilerin de Mecusilerden aldıklarını öne sürmektedir.⁹⁹ O, "kitaplara iman" konusunu tahrif meselesiyle birlikte işlemektedir. Ona göre Müslümanların tahrif suçlamasından Hristiyanlar da nasibini alsa da hedef özellikle Yahudilerdir. Ancak o, Müslümanların tahrif iddialarına şu sözlerle karşı çıkmaktadır:

"Muhammedîlerin tahrif olarak sundukları örnekler genellikle kendi uydurdukları, ön yargılarının eseri örneklerdir. Elleri her hangi bir Pentatök nüshası olup olmadığından bile emin değilim. Emin olduğum şey, tahrif edildiğini iddia ettikleri kitapları kimsenin görmediğidir. Muhammedîlerin elinde Aziz Barnaba'ya nispet edilen Arapça ve Farsça İncil de vardı. Bu İncil'de bizim gerçek İncillerimizde anlatılandan çok farklı ve Kur'an'da anlatılanla uyumlu bir İsa tasviri vardır."¹⁰⁰

Barnaba İncili'ne dair bu şekilde ilginç bir iddia ortaya attıktan sonra Sale, bu İncil'i Müslümanların uydurmuş olamayacaklarını, bununla birlikte Faraklit/Ahmed meselesinde olduğu gibi kendilerine yarayacak şekilde buna

⁹⁶ Sale, *The Koran*, 66-68.

⁹⁷ Sale, *The Koran*, 69.

⁹⁸ Sale, *The Koran*, 70.

⁹⁹ Sale, *The Koran*, 72.

¹⁰⁰ Sale, *The Koran*, 73.

eklemeler ve değişiklikler yaptıklarının kesin olduğunu düşünmektedir.¹⁰¹ Sale, Müslümanların Tevrat ve İncil'in tahrif edildiği inançlarına karşılık olarak Kur'an'ın okunuşunda birden çok kıraat bulunduğu gerçeğini hatırlatarak kıraat farklılıklarını bir tür tahrif olarak sunmaktadır.¹⁰² Sale'in kıraat farklılıklarını Kur'an'ın mevsukiyetini zedeleyen bir olgu olarak görmesi, müteakip oryantalist çalışmalarda da karşımıza çıkmaktadır.¹⁰³

Peygamberlere, kıyamet ve ahiret gününe imandan bahseden Sale, kabir sorgusu ve azabı, haşrin ruhani mi yoksa cismani mi olacağı meselesi hakkında Ehl-i Sünnet ve Mutezile tarafından ortaya konulan farklı görüşleri aktarmakla yetinmektedir.¹⁰⁴ Kıyamet alametleri, kıyamet tasvirleri, yeniden dirilmenin nasıl ve nerede gerçekleşeceği, hesap günü, amel defteri, ceza, cehennem yapıları, katları, müminlerin cennetle, münkirlerin cehennemle muamele edilmesi, cehennem azabı tasvirleri, kâfirlerin ebedi olarak cehennemde kalacakları, müminlerin günahları kadar azap görüp çıkacakları gibi konular Sale'e göre Yahudilikten alınmıştır.¹⁰⁵ Yine ona göre Hz. Muhammed'in canlı ahiret tasvirlerine meyletmesinin nedenini hem kendisinde hem de Araplarda aramak gerekmektedir zira gerek kendisi gerekse Araplar hissî zevklere düşkündür.¹⁰⁶ Kader bahsine de değinen Sale, Hz. Muhammed'in kader inancını hem müntesiplerini olumsuz durumlarda cesaretlendirmek hem de kendisine mutlak itaati garanti altına almak için devreye soktuğunu iddia etmektedir.¹⁰⁷

İslâm'ın şartlarına gelince Sale ilk olarak namazı ele almakta; namaz vakitleri, abdest ve teyemmüm başta olmak üzere namazla alakalı çoğu hususun farklı dinlerden, özellikle de Yahudilikten alındığını düşünmektedir. Ona göre Hz. Muhammed'in getirdiği tek yenilik, namaz vakitlerini beşe çıkarmak olmuştur.¹⁰⁸ Sale'e göre zekât ibadetinde de Yahudiliğin izlerini görmek zor değildir.¹⁰⁹ Oruç ibadetine ilişkin ise onun önemi ve şartlarına değinmekte bu bağlamda ilgili hadislerle referanslar vermektedir. Bakara 2/187'de geçen "beyaz ipliksiyah iplikten ayrılıncaya kadar" ifadesi dâhil olmak üzere oruçla ilgili pek çok uygulamanın ve Aşura'nın Yahudilerden alınıp

¹⁰¹ Sale, *The Koran*, 74.

¹⁰² Sale, *The Koran*, 75.

¹⁰³ Örneğin bk. Daniel A. Madigan, "Revelation and Inspiration", *Encyclopaedia of the Qur'an*, ed. Jane Dammen McAuliffe (Leiden: Brill, 2004), 446.

¹⁰⁴ Sale, *The Koran*, 75-79.

¹⁰⁵ Sale, *The Koran*, 80-95.

¹⁰⁶ Sale, *The Koran*, 101-102.

¹⁰⁷ Sale, *The Koran*, 103.

¹⁰⁸ Sale, *The Koran*, 105-109.

¹⁰⁹ Sale, *The Koran*, 109-112.

bazı revizyonlarla İslam'a mâl edildiğini iddia etmektedir.¹¹⁰ Hac ritüeline ilişkin olarak Kâbe hakkında detaylı bilgiler paylaşmaktadır. Hacerü'l-esved ve zenzemin nitelikleri ve bunlara Müslümanlar tarafından yüklenen anlamlar, haccın şartları, Safa ve Merve hakkında okuru bilgilendirmektedir. O, hac menâsikinin de önemli bir kısmının Hz. Muhammed tarafından kadim geleneklere dayanarak İslâm'a mâl edildiği düşüncesindedir.¹¹¹

Sale, Hz. Muhammed'in putperest Arapları tevhid inancına yönlendirmesinin övgüye değer olduğunu düşünmektedir.¹¹² Ona göre Hz. Muhammed putperestliği kaldırmak, Yahudilik ve Hristiyanlıkta meydana gelen bozulmaları düzeltmek amacıyla yeni bir dinî misyonun kendisine yüklendiğine inanmıştır.¹¹³ Bununla birlikte tebliğ edilen yeni din beşer ürünü (human invention) olup büyük ölçüde kılıç yoluyla yayılmıştır. Hristiyanlığın ise kılıç zoruyla yayılmamış olması onun ilahi kökeninin en güçlü göstergesidir.¹¹⁴

Sale *PD*'nin son bölümünde itikâdi-siyasî ve amelî-fıkhî mezheplere yer vermektedir. Ehli Sünnet, Mu'tezile, Hâricîlik ve Şî'a başta olmak üzere bunların kendi içlerinde ayrıldıkları alt dallara da değinerek mezheplerin kurucuları, görüşleri ve daha pek çok ilgili konuyu detaylı bir şekilde ele almaktadır.¹¹⁵ Yine bu bölümde yalancı peygamberlerden de bahseden Sale, bu konuda öne çıkan Müseylimetü'l-Kezzâb, Esved el-Ansî, Tüleyha b. Hüveylid, Secâh bint el-Hâris gibi isimleri kronolojik bir sıraya göre anlatarak *PD*'yi sonlandırmaktadır.¹¹⁶

Görüldüğü üzere Sale *PD*'de Cahiliye döneminden başlayarak Arapların tarihleri, dinleri, gelenek ve göreneklere, Kur'an kelimesinin anlamı, Kur'an'ın genel özellikleri, cem ve istinsahı, iman ve İslam'ın şartları gibi hususlar hakkında bir Kur'an tercümesi mukaddimesi için detay sayılabilecek türden bilgiler aktarmaktadır. Diğer yandan *PD*'de Kur'an'ın genel özelliklerinden temel öğretilere ve ibadatlere uzanan yadsınamayacak bir içerik söz konusudur. Özellikle Kur'an'ın içeriğine ilişkin Sale'in Yahudilik ve İslam arasında irtibatlar kurması ve İslam'ın Yahudilikten çokça alıntı yaptığı şeklindeki delil gösterilmeden ileri sürülen iddialar *PD*'de önemli bir yer tutmaktadır. Mütercim bu tutumunu tercüme kısmında da sürdürdüğü, ilgili âyetlerin tercümesine ve dipnotlarına yansıttığı varsayılabilir. Bu

¹¹⁰ Sale, *The Koran*, 111-114.

¹¹¹ Sale, *The Koran*, 114-122.

¹¹² Sale, *The Koran*, 39.

¹¹³ Sale, *The Koran*, 38-39.

¹¹⁴ Sale, *The Koran*, 49-50.

¹¹⁵ Sale, *The Koran*, 151-179.

¹¹⁶ Sale, *The Koran*, 179-187.

varsayımdan hareketle biz, söz konusu itham ve iddiaların tercümeyle yansıma biçimlerini tespit etmenin önemli olduğunu düşünüyoruz.

4. Preliminary Discourse" ile *The Koran* Arasında George Sale

Yukarıda değinilen varsayım, Watt'ın *PD* ile tercüme arasında Sale'in iki farklı tutum sergilediği yönündeki iddiası ile düşünüldüğünde, bu bölümde ilgili âyetlerin tercümesi ve bu âyetlere getirilen yorumlara göz atmak bir gereklilik hâlini almaktadır. Bu doğrultuda *PD*'de önemli bir yer teşkil eden İslâm ile Yahudilik ve Hristiyanlık arasındaki benzerliklere ve bu temelde öne sürülen köken iddialarına ilişkin bir inceleme makul görünmektedir. İlâveten, Kitâb-ı Mukaddes'in tahrifi meselesini konu edinen âyetlere ilişkin Sale'in tutumu da önem arz etmektedir.

Sale, *PD*'de İslâm ve Hristiyanlık arasında doğrudan irtibatlandırmalar yapmamakta, daha ziyade Yahudilik etkisi temelinde değerlendirmelere yer vermektedir. Bununla birlikte biz tercümesinde Ehli Kitap ile ilgili âyetleri incelerken ilk olarak İslâm ve Hristiyanlık arasındaki en temel inanç farklılıklarından biri olan teslise atıf yapan âyetlerle başlamanın uygun olduğunu düşünüyoruz. Bu doğrultuda Sale, teslisi reddeden ve Hz. İsa'nın beşer ve peygamber oluşuna vurgu yapan Nisâ 4/171'i literal olarak tercüme etmektedir. Bu âyetin dipnotunda ise Beydâvî tefsirinde Hz. İsa'nın ilah edinilmemesi gerektiğine dair açıklamalara yer vermektedir.¹¹⁷ Âyetteki "Tanrı üçtür demeyin" uyarısını Beydâvî ve Celâleyn'e atıfla üç tanrının Tanrı, İsa ve Meryem olduğunu söylemektedir. İlgili âyetin açıklamasının geri kalanında da mütercim tefsirlerdeki anlatıların dışına çıkmadığı dikkat çekmektedir.¹¹⁸ Teslisten bahseden Bakara 2/116,¹¹⁹ Âl-i İmrân 3/55,¹²⁰ Mâide 5/17,¹²¹ 72,¹²² 116,¹²³ Tevbe 9/30,¹²⁴ Meryem 19/34-35¹²⁵ ve Zuhuruf 43/57¹²⁶ gibi diğer âyetlerin izahında da aynı tutumu sergilemektedir.

Görüldüğü üzere *PD*'de İslâm ve Hristiyanlık ilişkisine fazla değinmeyen Sale, Hristiyanlıkla ilgili âyetlerin tercümesinde de ilâve açıklamalar yapmamaktadır. Mütercim âyetleri literal olarak tercüme

¹¹⁷ Beydâvî, *Envâru't-tenzîl ve Esrâru't-te'vîl*, 1/254.

¹¹⁸ Sale, *The Koran*, 80. Marracci'nin de ilgili ayetin izahını Celaleyn tefsirinden alıntılarla yaptığı görülmektedir. Bk. Marraccio, *Refutatio Alcorani*, 75.

¹¹⁹ Sale, *The Koran*, 15.

¹²⁰ Sale, *The Koran*, 55.

¹²¹ Sale, *The Koran*, 85.

¹²² Sale, *The Koran*, 92.

¹²³ Sale, *The Koran*, 98.

¹²⁴ Sale, *The Koran*, 153.

¹²⁵ Sale, *The Koran*, 251-252.

¹²⁶ Sale, *The Koran*, 399.

etmekte ve tefsirlerdeki izahların ötesine geçmemektedir. Diğer yandan Sale, hatırlanacağı üzere, *PD*'de İslâm ve Yahudilik arasındaki ilişkiye sıkça vurgu yapmaktadır. Bu nedenle onun *PD*'deki bu tutumunu ilgili âyetlerin tercümesinde ve dipnotlarında ne kadar sürdürdüğü sorusu önem arz etmektedir. Bu bağlamda Sale'in İslâm'ın Yahudilikten aldığını öne sürdüğü hususlara ilişkin âyetlerin tercüme ve dipnotlarında nasıl bir yol izlediğine bakmak yerinde olacaktır. Mesela abdest âyetine (Mâide 5/6) bakıldığında Sale, *PD*'de her ne kadar abdest ibadetinin Yahudilikten alındığını iddia etse de ilgili âyetin açıklamasında bu görüşe yer vermemektedir.¹²⁷ Teyemmüm âyetinin izahında ise Yahudi köken iddiasına değindiği *PD*'nin ilgili kısmına atıf yapmakla iktifa etmektedir.¹²⁸ Yine *PD*'de Yahudi Kabala geleneğinden alındığını iddia ettiği hurûf-ı mukatta'a meselesinde Sale, örneğin Bakara¹²⁹ ve Âl-i İmrân¹³⁰ sûrelerinin girişlerindeki harflerin izahında köken iddiasını tekrar etmeden *PD*'ye atıf yapmakla yetinmektedir. A'râf,¹³¹ Yûnus,¹³² Hûd,¹³³ Yûsuf,¹³⁴ Ra'd,¹³⁵ İbrâhîm,¹³⁶ Hicr,¹³⁷ ve başında hurûf-ı mukatta'a bulunan diğer sûrelerde de aynı durum söz konusudur.

Sale'in *PD*'de Yahudilikten alıntı meselesinden sonra çokça üzerinde durduğu bir diğer konu tahrif meselesidir. Hatırlanacağı üzere o, Kitâb-ı Mukaddes'in tahrif edildiği iddiasına katılmamakta ve bunun Müslümanların ellerindeki nüshaların yanlış tercümelerinden ve kendi inançlarını destekler mahiyette yaptıkları yorumlardan kaynaklandığını ileri sürmektedir. Bu arka planda Bakara 2/75,¹³⁸ Âl-i İmrân 3/71, 75,¹³⁹ Nisâ 4/46¹⁴⁰ gibi âyetlerin tercümelerine bakıldığında, Sale'in aynı şekilde ilave açıklama yapmadığı gibi *PD*'ye dahi referans vermediği görülmektedir. Öte yandan doğrudan Hristiyanlık ile ilgili Ahmed/Faraklit meselesinden bahseden Saf 61/6'nın açıklamasında Müslüman âlimlerin ittifakla Faraklit'i Ahmed şeklinde yorumladıklarını belirtmektedir. Bununla birlikte bu konuda Müslümanların kasıtlı olarak kendi peygamberlerinin nübüvvetini destekler mahiyette bir

¹²⁷ Sale, *The Koran*, 83.

¹²⁸ Sale, *The Koran*, 66.

¹²⁹ Sale, *The Koran*, 2.

¹³⁰ Sale, *The Koran*, 35.

¹³¹ Sale, *The Koran*, 117.

¹³² Sale, *The Koran*, 166.

¹³³ Sale, *The Koran*, 175.

¹³⁴ Sale, *The Koran*, 187.

¹³⁵ Sale, *The Koran*, 200.

¹³⁶ Sale, *The Koran*, 205.

¹³⁷ Sale, *The Koran*, 210.

¹³⁸ Sale, *The Koran*, 10.

¹³⁹ Sale, *The Koran*, 45-46.

¹⁴⁰ Sale, *The Koran*, 67.

okuma yaptıklarını öne sürdüğü PD'deki ilgili yere atıf yapmaktan da geri durmadığı görülmektedir.¹⁴¹

Bahsi geçen örnekler, Sale'in tercümeyi olabildiğince PD'de ortaya koyduğu yaklaşım ve görüşlerden arındırmaya çalıştığının başka bir göstergesidir. Nitekim o, oryantalist literatürde Hz. Muhammed'in nübüvvetinin sıhhatine yönelik ithamlar bağlamında çokça atıf yapılan¹⁴² Garânîk hadisesi ile ilişkilendirilen Necm 53/19-20 ve Hac 22/52-54. âyetlerin açıklamasında bile tefsirlerde verilen bilgilerin dışına çıkmamaktadır.¹⁴³ Bu tespitler, Sale'in Marracci tercümesinden çokça etkilendiği iddialarının detaylı bir incelemeyi hak ettiği kabul edilse bile, Marracci'nin tercümesinin başlığına ve içeriğine yansıyan hasmâne tutumun en azından Sale'in tercüme kısmına hemen hiç yansımaması itibariyle önemli bir farkı ifade ettiğinin teslim edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla Sale tercümesini adeta Marracci tercümesinin İngilizce'ye aktarılmış versiyonundan ibaret gören¹⁴⁴ araştırmacıların isabetli bir tespit yapmadığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Bu makale, İngilizce Kur'ân tercümelerinin tahlilinin Batılı Kur'ân araştırmalarına yönelik literatüre katkı sağlayacağı tezinden hareketle yazılmıştır. İngilizce Kur'ân tercümelerinin oldukça az sayıda akademik çalışmaya konu edildiği tespiti ise bu makaleyi teşvik eden önemli bir unsur olmuştur. Bu çerçevede kronolojik bir okumanın gerekliliği de düşünülerek Arapça aslından İngilizceye yapılan ilk Kur'ân tercümesi olan George Sale'in *The Koran*'ı hacimli mukaddimesi ile analiz edilmiştir.

Sale'in 1734 yılında yayımlanan tercümesinin; kronolojik önceliğine ilâveten ihtiva ettiği geniş mukaddime, her sayfasında yer alan detaylı dipnotlar ve diğer dillerde yapılan çalışmalara olduğu kadar tefsir literatürüne yapılan atıflar bakımından da incelenmeyi hak eden bir kaynak olduğu görülmüştür. Özellikle tercümenin sonraki çalışmalara etki ettiği gerçeği ve tercümeyle etrafıca ele alan müstakil bir çalışmanın bulunmayışından hareketle alandaki boşluğun doldurulması amaçlanmıştır.

Tercümenin başında yer alan ve müstakil bir kitap hacminde olan mukaddimenin, bir Kur'ân tercümesi mukaddimesi olmaktan ziyade

¹⁴¹ Sale, *The Koran*, 449.

¹⁴² Cerrahoğlu, oryantalistlerin Hz. Peygamber'in nübüvvetine gölge düşürmek amacıyla sıkça başvurdukları konular arasında Garânîk meselesini saymakta ve bu konuda öne çıkan isimleri ve görüşlerini müstakil bir çalışmada ele almaktadır. İsmail Cerrahoğlu, "Garânîk Meselesinin İstismarcıları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (ts.), 74 vd.

¹⁴³ Sale, *The Koran*, 279.

¹⁴⁴ Örneğin bk. Hussein Abdul-Raof, *Qur'an Translation: Discourse, Texture and Exegesis* (London: Routledge, 2006), 20.

dönemin İslam ve Kur'an anlayışını yansıtan bilgilerin paylaşıldığı bir bölüm olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, makalede *PD*'nin Kur'an'a ilişkin kısımları ve tercümenin dipnotlarında *PD*'ye yapılan atıflara odaklanılmıştır. Geriye kalan kısmın özellikle dönemin İslam algısına dair inceleme yapmak isteyen araştırmacılar için kayda değer miktarda veri ve kaynak sunduğu fark edilmiştir.

Araştırma neticesinde Sale'in tercüme çalışmasında Marracci'nin 1698 yılında yayımlanan Latince Kur'an tercümesinden çokça istifade ettiği yönünde bir kanaatin mevcut olduğu, esasen Sale'in de kaynak sıkıntısı gerekçesiyle bu hususu *PD* kısmında açıkça beyan ettiği görülmüştür. Bu bağlamda yapılan analizde tercüme sürecinde elinde yalnızca Beydâvî tefsiri bulunduğunu söyleyen Sale'in Beydâvî tefsiri dışındaki tefsirlere yaptığı atıfların Marracci tercümesindeki atıflarla büyük oranda örtüştüğü tespit edilmiş, bu kapsamda örnekler sunulmuştur. Diğer yandan, Marracci'nin aksine, Sale'in *PD* kısmında İslam ve Kur'an'a yönelik ortaya koyduğu oryantalistik tavrından tercüme kısmında neredeyse tamamen vazgeçmesi, önemli bir bulgu olarak ortaya konulmuştur. Nitekim tercümenin kahir ekseriyetinde onun literal çeviriye bağlı kaldığı, gerek ayetlere yaptığı ilave izahlarda -ki bunların hemen hepsini metnin aslından ayırmak için italik olarak vermiştir- gerekse detaylı dipnot kısımlarında tefsir literatüründeki verilerin dışına çıkmadığı saptanmıştır.

Sale, *PD* kısmında Yahudi köken iddiaları başta olmak üzere İslam ve Kur'an'a yönelik olumsuz değerlendirmeleri tercüme kısmına ve detaylı dipnotlara hemen hiç yansıtmamıştır. Dolayısıyla dönemin İslam ve Kur'an karşıtı söylemlerinin ve bu bağlamda ortaya çıkan literatürün etkisinin *The Koran*'ın mukaddimesi ile sınırlı kaldığı görülmüştür. Eserdeki Marracci etkisine gelince Sale'in *Refutatio Alcorani*'nin tercüme ve dipnotlarından yararlandığı açıkça ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Sale'in Marracci'den yaptığı alıntılarda çoğu zaman Marracci'nin kendisi yerine yalnızca kaynaklarını göstermesi eleştiriyi hak eden bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Sale'in gerek Beydâvî tefsiri gerekse diğer tefsirlere yaptığı atıflar ve bu bağlamda paylaştığı içeriğin söz konusu tefsirlerin asıllarındaki içerikten farklı olmadığı önemli bir bulgu olarak paylaşılmış, bu konuda örnekler verilmiştir. Kendinden sonraki tercüme literatürünü etkileyen *Refutatio Alcorani*'nin son tahlilde İslam karşıtı bir saikle kaleme alındığı ve bu nedenle her sureye bir *refutatio* (reddiye) yazıldığı, önemli bir veri olarak paylaşılmıştır. Öte yandan bu kısımların Sale'in tercümesinde ve dipnotlarında karşılık bulmadığı, Sale'de bu türden bir reddiye motivasyonunun mevcut olmadığı görülmüştür. Buna karşın İslam'ın kökenine ilişkin bir dizi iddia ileri süren Sale'in *PD*'ye yansıttığı oryantalist bakış açısının, tercüme metinde

bazı ayetlerin dipnotlarında *PD*'de değindiği sayfalara yaptığı atıflarla sınırlı kaldığı saptanmıştır.

Son tahlilde gerek *PD* kısmındaki İslam karşıtı mesnetsiz iddialar gerekse tercümenin dipnotlarında zaman zaman *PD*'ye referanslarla yetinmek şeklinde de olsa devam ettirilen oryantalist tavırdan hareketle Sale'in çalışmasının eleştiriyi hak ettiği savunulabilir. Ne var ki, tercümenin yayımlandığı dönemin öncesi, sırası ve hatta sonrasında İslam'a ve Kur'an'a yönelik ortaya konulan akademik temelden yoksun çok sayıda art niyetli çalışma göz önünde bulundurulduğunda Sale'in tercüme metinde ve dipnotlarda büyük oranda gözettiğini tespit ettiğimiz ilmî tutum neticesinde literatüre kazandırdığı Kur'an tercümesinin, gerek Batılı Kur'an araştırmalarının gerekse tercüme tarihleri bakımından önemli bir adımı ifade ettiğini belirtmeliyiz. Buradan hareketle Sale'in *The Koran*'ının müteakip literatüre özellikle de Batı'da yapılan Kur'an tercüme çalışmalarına etkisinin incelenmeyi hak eden bir konu olduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abdul-Raof, Hussein. *Qur'an Translation: Discourse, Texture and Exegesis*. London: Routledge, 2006.
- Arabî, Hâşim. *Maḳāle fi'l-İslâm*. Kahire: The Nile Mission Press, 3. Basım, 1913.
- Bevilacqua, Alexander. "The Qur'an Translations of Marracci and Sale". *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 76 (2013), 93-130.
- Bevilacqua, Alexander. *The Republic of Arabic Letters: Islam and the European Enlightenment*. Cambridge: Harvard University Press, 2018.
- Beydâvî, Nâsirüddîn Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envâru't-tenzîl ve Esrâru't-te'vîl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 2004.
- Binark, İsmet - Eren, Halit. *World Bibliography of Translations of the Meanings of the Holy Qur'an: Printed Translations 1515-1980*. İstanbul: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, 1986.
- Birişik, Abdülhamit. "George Sale". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/24-25. İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, 2009.
- Bobzin, Hartmut. "Translations of the Qur'an". *Encyclopaedia of the Qur'an*. ed. Jane Dammen McAuliffe. 5/340-358. Leiden: Brill, 2006.
- Burman, Thomas E. "European Qur'an translations, 1500-1700". *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*. ed. David Thomas - John Chesworth. 25-38. Leiden: Brill, 2014.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Garânik Meselesinin İstismarcıları". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24 (1981), 69-91.
- Ekiz, Necmettin Salih. *Oryantalist Literatürde Kur'an'ın Yahudi Kökenli Olduğu İddiası: Abraham Geiger Örneği*. İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Elmarsafy, Ziad. *The Enlightenment Qur'an*. London: Oneworld Publications, 2009.
- Lawrence, Bruce B. *The Koran in English: A Biography*. Princeton: Princeton University Press, 2017.
- Madigan, Daniel A. "Revelation and Inspiration". *Encyclopaedia of the Qur'an*. ed. Jane Dammen McAuliffe. C. 4. Leiden: Brill, 2004.
- Mahalli, Celaleddin Muhammed b. Ahmed - Süyûfî, Celaleddin Abdurrahman b. Ebîbekr. *Tefsîrü'l-Celâleyn*. 3 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Arabiyye, 2019.
- Marraccio, Ludovico. *Refutatio Alcorani, in qua ad Mahumeticarum superstitionis radicem securis apponitur, & Mahumetus ipse gladio suo jugulatur*. Padova: Ex Typographia Seminarii, 1698.
- Matar, Nabil. "The Qur'an in English writings, 1543-1697". *Christian-Muslim Relations: A Bibliographical History*. ed. David Thomas - John Chesworth. 6/11-24. Leiden: Brill, 2014.
- Sale, George. "The Koran (Al-Qur'an)". *The Project Gutenberg*. 21 Temmuz 2022. Erişim

- 21 Temmuz 2022. <https://www.gutenberg.org/cache/epub/7440/pg7440.html>
- Sale, George. *The Koran: Commonly Called the Alcoran of Mohammed*. London: C. Ackers in St. John's Street, 1734.
- Sale, George. *The Koran: Commonly Called the Alcoran of Mohammed*. London: William Tegg, 1863.
- Shabab, Omer A. Sheikh. "Textual Source and Assertion: Sale's translation of the Holy Quran". *Journal of King Saud University* 24 (2012), 1-21.
- Shellabear, W.G. "Is Sale's Koran Reliable?" *The Muslim World* 21/2 (1931), 126-142.
- Watt, W. Montgomery. "Oryantalistlerin İslam Araştırmaları". çev. Talip Küçükcan. *Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları İlahiyat Fakültesi Dergisi* VII (1992), 411-422.
- Watt, W. Montgomery. "Western Approaches to the Understanding of the Qur'ân". *First International Symposium on Islamic Studies*. 25-30. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1985.
- Yaşar, Hüseyin. *Avrupa ve Kur'ân: Avrupa'da Kur'ân Araştırmaları ve Çevirileri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Yaşar, Naif. "Ludovico Marraccio Lucenci ve Alcorani Textus Universus Arabicè et Latinè Adlı Kur'ân Tercümesi Üzerine". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2018), 250-265.
- Zwemer, Samuel M. "Translations of the Koran". *The Muslim World*, 5/3 (1915), 244-261.